

Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?

Foto: Gullers, KW

Nordiska museet

Fotograf Gullers, KW / Nordiska museet, CC BY-NC-ND 4.0

Stödfrågor

-
1. Vilken betydelse hade de Vita bussarna för enskilda individer?
 2. Vad möjliggjorde räddningsaktionen?
 3. Finns det en "blind fläck" i hjältehistorien om de Vita bussarna?
 4. Varför gav Norge ett minnesmonument till Sverige över räddningsaktionen?

Angelägen fråga	
Syfte och Centralt innehåll	De vita bussarna har kommit att symbolisera svensk medmänsklighet och humanitärt hjältemod. I slutet av andra världskriget räddade Sverige tusentals fångar från nazistiska koncentrationsläger – en av krigets största räddningsaktioner. I denna frågedrivna undervisning får eleverna fördjupa sig i både insatsens hjältemod och de moraliska dilemman den väcker. Genom att ta del av vittnesmål, reportage och forskning undersöker de hur räddningsaktionen genomfördes, hur den har skildrats över tid och vad den betyder för oss idag.
Iscensättning av den angelägna frågan	Visning av filmklippet, trailern till "Varje ansikte har ett namn" Varje ansikte har ett namn Det här filmklippet är tänkt att väcka elevernas nyfikenhet inför människorna vi möter i filmen. Vilka är de? Varför och hur kom de till Sverige? Genom dessa personer har vi i dagens Sverige en stark anknytning till Förintelsen, och ett ansvar att bära deras berättelser vidare. Reflektionsfrågor efter filmklippet

Stödfråga 1	Stödfråga 2	Stödfråga 3	Stödfråga 4
Vilken betydelse hade de Vita bussarna för enskilda individer?	Vad möjliggjorde räddningsaktionen?	Finns det en "blind fläck" i hjältehistorien om de Vita bussarna?	Varför gav Norge ett minnesmonument till Sverige över räddningsaktionen?
Formativ övningsuppgift	Formativ övningsuppgift	Formativ övningsuppgift	Formativ övningsuppgift
Historiskt tankeredskap: <i>Historisk betydelse</i> Stationsövning där eleverna möter olika individer som var delaktiga i räddningsaktionen för att sedan kunna besvara stödfrågan. - Gösta Hallquist - Margareta Björcke - Inger Gulbrandsen - Sofia Taikon - Rosa Ebel - Vera och Folke Schimanski	Historiskt tankeredskap: <i>Aktör och struktur</i> Mötas på mitten-övning där eleverna tar ställning till olika individers inblandning i räddningsaktionen för att sedan kunna svara på stödfrågan. - Heinrich Himmler, chef för SS - Felix Kersten, Himmlers massör - Folke Bernadotte, Röda korset - Norbert Masur, World Jewish	Historiskt tankeredskap: <i>Historiskt perspektivtagande</i> Diskussionsuppgift med ett historiskt dilemmaspel. Eleverna tar del av två korta inslag från radiodokumentärer, debattartiklar, vittnesmål och litteratur för att undersöka vad som formar vår historia för att sedan kunna svara på stödfrågan.	Historiskt tankeredskap: <i>Historiebruk</i> Diskussionsuppgift där eleverna undersöker ett minnesmonument över Vita bussarna och analyserar dess budskap samt kung Carl XVI Gustafs invigningstal. De diskuterar hur historia används i monumentet och talet utifrån begreppet historiebruk och svarar sedan på stödfrågan.

	Congress		
Källor	Källor	Källor	Källor
Sveriges museum om Förintelsens hemsida P3 dokumentär, Folke Bernadotte och de vita bussarna Mall	Sveriges museum om Förintelsens hemsida Artiklar Aktörskort Mall + instruktion	Sveriges museum om Förintelsens hemsida P1 Dokumentär, Ta judarna sist P3 Dokumentär, Folke Bernadotte och de vita bussarna Vittnesmål Debattartikel Röda korsets material	Monumentet i Malmö Kungens tal Artiklar Forum för Levande Historia SO-rummet

Summativ slutuppgift	Eleverna besvarar den angelägna frågan med utgångspunkt i de fyra stödfrågorna och källorna vi undersökt. De kan antingen besvara frågan skriftligt eller i ett samtal i mindre grupper.
Informerat handlande	Se Magnus Gerttens film Varje ansikte har ett namn och jobba vidare utifrån hemsidan: http://everyfacehasaname.com/

Denna frågedrivna undersökning en så kallad FDU är utformad att ta fem till sex lektioner. Lärarhandledningen är dock inte ett färdigt manus, så läraren uppmuntras att ändra och anpassa uppgifterna för att möta sina egna förutsättningar samt sina elevers behov och intressen. Som alltid är det viktigt att anpassa undervisningen till elevernas förkunskaper. Det kan till exempel skilja i relation till om dina elever har studerat Förintelsen och andra världskriget eller inte. Sannolikt är detta en fördel, men det kommer att gå att genomföra den frågedrivna undervisningen ändå. Olika elevgrupper behöver också olika mycket stöttning. Samtliga formativa övningsuppgifter är utformade så att detta ska vara lätt att integrera med till exempel ytterligare stödande frågor, formativa uppgifter och utvalda källor för att leda dem i tolkningsarbetet. Det går också att jobba med längre eller kortare texter.

De fyra stödfrågorna som tillsammans ska besvara den angelägna frågan är utformade som formativa övningsuppgifter. För att uppgifterna ska kunna besvaras använder sig elever av historieämnets tankeverktyg.

Isensättning:

Läraren visar eleverna filmklippet, trailern till "Varje ansikte har ett namn"

[Varje ansikte har ett namn](http://everyfacehasaname.com/)

Efter att ha tittat på filmklippet resonerar eleverna två och två kring dessa frågor:

- Vad handlar filmklippet om?
- Vilka var dessa människor som kom till Sverige?
- En kvinna säger "Det här är ögonblicket då jag blev befriad. Vad blev hon befriad ifrån?"
- Vad väcker detta filmklipp för tankar?

Därefter lyfter läraren frågorna i en gemensam diskussion i klassen. Läraren sammanfattar elevernas svar och ser till att elevernas perspektiv lyfts och synliggörs. Nästa steg är att presentera den angelägna frågan: **Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?** Läraren förklarar för eleverna att de under kommande lektioner ska undersöka frågan utifrån fyra stödfrågor som följs av formativa övningsuppgifter. Slutligen ska den angelägna frågan besvaras i en examinationsuppgift.

Berätta att filmklippet eleverna sett är en trailer för Magnus Gerttens dokumentär *Varje ansikte har ett namn*, som bygger på en arkivfilm från den 28 april 1945 (Vittnesbördet). Arkivfilmen skildrar ankomsten av de vita bussarna och de överlevande från Förintelsen. I dokumentären söker Magnus Gertten upp några av dessa personer för att ge de tidigare anonyma ansiktena ett namn och låta dem berätta sina historier.

I nästa steg visar läraren, Sveriges museum om Förintelsens föreläsningsfilm med professor Ulf Zander, 28 april 1945 - De vita bussarna anländer till Sverige. Detta för att ge eleverna mer bakgrundsinformation och kunskap om Förintelsen och räddningsaktionen, länk nedan: <https://museumforintelsen.se/sverige-och-forintelsen/en-dag-i-historien/28-april-1945-de-vita-bussarna-anlander-till-sverige/>

Läraren väljer sedan ut någon av dessa frågor som eleverna diskuterar två och två. Alternativt skriver läraren ut frågorna och låter eleverna besvara dem under föreläsningsfilmen.:

- När inleddes räddningsaktionen vita bussarna?
- Vad var syftet med vitabussaktionen?
- Varför var vitabussaktionen ett farligt uppdrag?
- Varför var det bra att de vita bussarna inte hade med sig fast föda till de befriade fångarna?
- Vad hände den 8 maj 1945?
- Varför var mötet mellan svensk sjukvårdspersonal och de tidigare lägerfångarna ibland problematiskt?
- Vad gjorde räddningsaktionen vita bussarna så uppskattad både i Sverige och internationellt?

<https://museumforintelsen.se/skola/lararhandledning/lararhandledning-28-april-1945-de-vita-bussarna-anlander-till-sverige/>

Avsluta hela lektionen med att läsa följande text skriven av Ingrid Lomfors, fd intendent på Forum för Levande Historia

"I slutet av andra världskriget räddade Sverige tusentals fångar i tyska koncentrationsläger. Denna hjälpsats har fått flera namn. De vita bussarna är numera det mest kända. Efter

kriget blev minnet av denna insats en viktig byggsten i konstruktionen av ett nationellt narrativ. Bilden av hjältemod inlemmas i ett kollektivt minne, liksom i en svensk självbild. I relation till omvärlden blev De vita bussarna en nationell symbol för det goda samhället. Men i takt med att forskningen om Sveriges roll under andra världskriget har fått ökat intresse har också vetenskapen om De vita bussarna vidgats. Kunskapen om hjälpinsatsen har fördjupats, samtidigt som den har blivit mer sammansatt."

Denna text är skriven av Ingrid Lomfors fd intendent på Forum för Levande historia och finns i den digitala och utskrivningsbara utställningen "Vita bussarna- Fotografier av KW Gullers", Forum för Levande Historia
<https://www.levandehistoria.se/utställning/utställningar-som-visas-dar-du-vill/vita-bussarna>

Innan eleverna lämnar klassrummet svarar de skriftligt på exit ticket-frågan:

"Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?"

Läraren sparar elevernas svar för att kunna följa upp deras kunskapsutveckling när de senare besvarar samma fråga i den summativa slutuppgiften.

Stödfråga 1: Vilken betydelse hade bussarna för enskilda personer?

***Historisk betydelse** handlar om hur vi förstår och värderar personer, händelser och förändringar. Eftersom det finns mycket historiskt material måste historiker göra ett urval – vad är viktigt att lyfta fram, och varför? Något anses vara betydelsefullt om det haft stora konsekvenser för många människor, eller om det belyser viktiga samhällsfenomen eller idéer. Historisk betydelse är inte fast utan skapas i efterhand och kan förändras över tid och mellan grupper..*

I denna stödfråga undersöker eleverna vilken betydelse Röda Korsets räddningsaktion, Vita bussarna hade för de olika personer som på olika sätt var delaktiga. Utifrån dessa berättelser får eleverna en förståelse för Vita bussarnas historiska betydelse, både på individ- och samhällsnivå.

Uppgiften är tänkt som en stationsövning vilket innebär att eleverna arbetar i grupp och rör sig runt mellan olika stationer i klassrummet. Alternativt att de endast gör det som en gruppövning. Källorna till övningen finns på hemsidan men läraren kan också kopiera källmaterial som ett komplement vilket förhöjer känslan av äkta dokument. Vid varje station placeras en digital enhet alternativt att eleverna använder egen dator/lpad. Svaren skriver eleverna för hand i ett formulär som kopieras upp i A3 format innan lektionen.

Starta lektionen med att lyssna till början av Sveriges Radios dokumentär, Folke Bernadotte och de vita bussarna, <https://www.sverigesradio.se/avsnitt/267629>
Spela från början och stanna vid 2:24 eller 4:03.

Efter det presenterar läraren stödfrågan som eleverna ska arbeta med under lektionen,

Vilken betydelse hade de Vita bussarna för enskilda personer?

Nästa steg är att läraren delar in klassen grupper om tre till fyra personer och delar ut tabellen med frågor och personer. Sedan arbetar lärare och elever med den första personen, Gösta Hallquist, gemensamt för att eleverna ska förstå hur de ska arbeta med övriga berättelser. Information om Gösta Hallquist är lite svårare att hitta då man måste gå in på Gösta i tidslinjen [Gösta Hallquist](https://museumforintelsen.se/berattelser-vita-bussarna/) för att finna svar. <https://museumforintelsen.se/berattelser-vita-bussarna/>

När eleverna undersökt alla personer diskuterar de gruppvis och formulerar ett gemensamt svar på stödfrågan: **Vilken betydelse hade bussarna för enskilda individer?** Läraren lyfter sedan detta i helklass och de olika grupperna redogör för sina svar. Har de kommit fram till samma svar eller skiljer de sig åt? Ett annat alternativ är att de svarar på stödfrågan enskilt i en exit ticket innan de lämnar klassrummet.

Lektionen avslutas med att läraren återkopplar till den angelägna frågan: **Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?** Hur tänker eleverna nu jämfört med innan? Det är viktigt att läraren efter varje övning med de olika stödfrågorna kopplar till den angelägna frågan.

Stödfråga 2: Vad möjliggjorde räddningsaktionen?

*Denna stödfråga handlar om **aktör och struktur**. Strukturer används ofta som en bakomliggande förklaring till en historisk händelse, medan aktörer kan ses som de faktorer som utlöser eller driver händelsen framåt. Historiska aktörer, som individer eller grupper, har ofta olika perspektiv på de händelser de är inblandade i. Att utforska dessa olika perspektiv är viktigt för att få en djupare förståelse av historiska händelser och deras påverkan på både samtiden och eftervärlden.*

Material till stödfråga 2

Metoden "mötas på mitten" kan förklaras på följande sätt:

I grundstrukturen presenterar alla elever sina tankar och förslag på ett och samma papper med fyra fält för att sedan föra ihop sina enskilda tankar till en gemensam lösning i mitten. Eleverna får chans att bearbeta innehållet genom att lyssna på varandras tankar och hitta det gemensamma för att kunna besvara stödfrågan. Modellen uppmuntrar samarbete och resonering, vilket leder till mer genomtänkta och välformulerade svar.

Läraren förklarar att förhandlingarna inför räddningsaktionen började redan hösten 1944 och att många aktörer var involverade, men att eleverna kommer att fokusera på en specifik händelse i slutet av april 1945 i den övning de ska genomföra under lektionen.

Efter det presenterar läraren stödfrågan som ska undersökas och besvaras under lektionen, **Vad möjliggjorde räddningsaktionen?**

Läraren tar upp sidan "Mer om Vita bussarna" på Sveriges museum om Förintelsens hemsida <https://museumforintelsen.se/mer-om-vita-bussarna/> Läs högt tillsammans styckena; **Förberedelser** och **Aktionen** för att skapa en förståelse för att räddningsaktionen föregicks av flera förhandlingar mellan olika parter. I texten framgår att greve Folke Bernadotte, representant för Röda Korset, och Heinrich Himmler, inrikesminister och chef för SS, möttes flera gånger både före och under räddningsaktionerna. Övningen syftar dock till att ge eleverna en djupare förståelse för att situationen var betydligt mer komplex än så. I övningen lyfts också två andra personer fram, Norbert Masur och Felix Kersten, som var delaktiga i de förhandlingar som ägde rum i slutet av actionen. Det var då man slutligen fick tillåtelse från nazisterna att hämta alla fångar från Ravensbrück, oavsett etnicitet och

ursprung. Om tiden är knapp rekommenderas att läraren sammanfattar detta och går igenom det muntligt med eleverna..

Eleverna delas in i grupper om fyra, läraren delar ut materialet som ska användas under övningen. Detta består av ett gemensamt formulär, instruktion, individuella personporträtt och fördjupningar samt en artikel om den specifika händelsen. De personer som ska fördelas mellan eleverna är Folke Bernadotte, Heinrich Himmler, Felix Kersten och Norbert Masur, som alla representerar olika perspektiv och intressen under denna tidsperiod.

I materialet finns en instruktion till eleverna och grupparbetet börjar med att eleverna gemensamt läser stycket **Aktionen utökas**, länken nedan:

<https://museumforintelsen.se/mer-om-vita-bussarna/>

Därefter läser eleverna artikeln om natten då den judiske affärsmannen Norbert Masur mötte Heinrich Himmler, SS-chef, för att förhandla om frigivning av judiska fångar från nazisternas koncentrationsläger. Eleverna kan även gå in på United States Holocaust Memorial Museum och läsa Norbert Masurs bok där han skildrar händelsen, se länken nedan:

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn500231?rsc=21936&cv=0&x=1938&y=2491&z=3.9e-5>

Sedan läser eleverna på om den person de har blivit tilldelade och skriver en sammanfattning i varsin ruta i den gemensamma mallen, utifrån de givna frågorna i instruktionen. I nästa steg presenterar de i turordning vad de har kommit fram till och diskuterar stödfrågan: **Vad möjliggjorde räddningsaktionen?** Efter diskussionen skriver de sitt svar på stödfrågan i mittenrutan." Här kan läraren be eleverna svara i en sammanhängande text om tid finns.

Frågorna som eleverna svarar på kopplat till sin person:

- Vilken roll hade personen i räddningsaktionen?
- Vilka insatser gjorde personen för att möjliggöra räddningsaktionen?
- Varför ville personen att räddningsaktionen skulle genomföras? Hade personen några egna fördelar eller intressen i att den blev av?
- Samarbetade din person med någon, och i så fall varför?
- Övrig information som är viktig för att kunna svara på stödfrågan: *Vad möjliggjorde räddningsaktionen?*

För att sammanfatta redovisar grupperna sina resultat för hela klassen, och tillsammans med läraren summeras vad de olika grupperna har kommit fram till.

Som avslutning på lektionen kan det vara lämpligt att låta eleverna svara enskilt på stödfrågan, **Vad möjliggjorde räddningsaktionen?** i en exit ticket vilket hjälper lärarna att se om eleverna är med på tåget.

Stödfråga 3: Finns det en “blind fläck” i hjältehistorien om de vita bussarna?

Denna stödfråga handlar om **Historiskt perspektivtagande** vilket innebär att förstå och tolka historiska händelser och aktörer genom att sätta dem i sin specifika historiska kontext. För att förstå varför människor agerade som de gjorde, är det avgörande att beakta de värderingar, normer och samhällsstrukturer som präglade deras tid, snarare än att använda nutida föreställningar och värderingar för att bedöma deras handlingar. Det finns ofta en stor skillnad mellan de övertygelser, motiv och värderingar som dominerade i en viss historisk period och de vi har idag.

Det är också viktigt att undvika presentism, vilket innebär att överföra nutida tankesätt och normer på människor från det förflutna. Att göra det kan leda till felaktiga bedömningar och en förenklad bild av historien. Däremot är det rimligt att anta att vissa allmänmänskliga känslor, som rädsla, kärlek eller skuld, har varit gemensamma genom tiderna. Med försiktighet kan vi därför dra slutsatser om hur människor i det förflutna kan ha upplevt sina situationer, även om vi inte kan tänka exakt som de gjorde.

Olika historiska aktörer kan ha olika perspektiv på samma händelse, beroende på deras erfarenheter, roller och värderingar. Genom att utforska dessa olika perspektiv får vi en mer nyanserad och helhetsbild av historiska händelser och förstår bättre de komplexa faktorer som påverkar handlingar och beslut.

Material stödfråga 3

Läraren börjar lektionen med att gå in på sidan “Mer om Vita bussarna” <https://museumforintelsen.se/mer-om-vita-bussarna/> och läser där sista sista stycket, **Vad hände egentligen** högt tillsammans med eleverna? Du kan även se texten nedan:

Vad hände egentligen?

Aktionen mötte kritik redan 1945, men kritik kommer även senare. Röda Korsets uppdrag var generellt att hjälpa de mest utsatta, oavsett nationalitet eller religion. I fallet med de Vita bussarna var fokus främst på att rädda danskar och normmän, vilka ofta behandlats bättre än judar och östeuropéer. Kritiker menar att insatsen snarare styrdes av hjälparnas prioriteringar än av de verkliga behoven hos fångarna. Andra framhåller att det inte hade varit möjligt att rädda någon alls om Bernadotte inte först gått med på de krav som Himmler ställde angående skandinaver och sedan även att flytta fångar mellan olika läger.

Nedan presenteras två olika upplägg för denna lektion, läraren väljer ett av dem. Vill man göra båda behövs två lektioner.

Första upplägget utifrån Bosse Lindquists dokumentär “Ta judarna sist”

Läraren berättar utifrån texten “Vad hände egentligen?” att eleverna i denna övning ska titta närmare på en av dessa kritiska röster som nämns. Vad säger den och vad vill den egentligen berätta? Här presenteras stödfrågan: **Finns det en “blind fläck” i hjältehistorien om de vita bussarna?** Skriv frågan på tavlan och ge eleverna tid att fundera vad som kan menas med blind fläck, låt dem diskutera i par. Läraren lyfter sedan svaren i helklass.

Exempel på svar som kan komma:

"Blind fläck" syftar på något som inte har uppmärksamats eller har förbisetts i den vanliga

berättelsen om en händelse. Det kan handla om aspekter som har tonats ner, glömts bort eller medvetet utelämnats.

Fortsätt sedan med att lyssna på ett inledande klipp ur Bosse Lindquists radiodokumentär "Ta judarna sist", <https://www.sverigesradio.se/artikel/198604>

Lyssna från början fram till 04.20

Berätta kort om Bosse Lindquist för eleverna och om vad som hände när hans dokumentär Ta judarna sist sändes i radio 1998, texten nedan är en kort sammanfattning:

Bosse Lindquist är en svensk journalist, dokumentärfilmare och radioproducent som både regisserade och producerade *Ta judarna sist*. Känd för sina granskande dokumentärer, skildrar han de Vita bussarna ur ett kritiskt perspektiv. Han ifrågasatte Sveriges prioriteringar och lyfte fram moraliska dilemman, samtidigt som han erkände att insatsen räddade många liv.

Dokumentären väckte stor debatt i Sverige. Många ansåg att den bidrog till en mer nyanserad och självkritisk förståelse av de Vita bussarna, medan andra menade att den var orättvis mot Folke Bernadotte och Röda Korset. Kritiker hävdade också att den lade för stor vikt vid Sveriges brister istället för att fokusera på de tusentals liv som faktiskt räddades.

Sammanfattning för läraren vad som belyses i dokumentären:

Prioriteringen av skandinaver – Dokumentären belyser hur svenska Röda Korset och Folke Bernadotte i första hand räddade skandinaviska fångar, vilket ledde till att judiska fångar i vissa fall lämnades kvar.

Titeln Ta judarna sist – Anspelar på hur judiska fångar enligt Lindquist prioriterades lägre i räddningsinsatsen jämfört med skandinaver.

Sveriges neutralitet och kompromisser – Lindquist menar att Sveriges försiktiga diplomati och eftergifter gentemot Nazityskland påverkade räddningsarbetet och kan ha bidragit till att färre judiska fångar räddades.

Moralisk granskning av Röda Korset och Bernadotte – Dokumentären ställer frågor om huruvida Röda Korset och Folke Bernadotte kunde ha agerat annorlunda för att rädda fler liv.

Utmanar den hjältemodiga bilden av de Vita bussarna – Kritiken handlar inte om att förneka att insatsen räddade många liv, utan om att skapa en mer nyanserad och självreflekterande bild av Sveriges agerande under räddningsaktionerna.

Fortsätt med att lyssna till ytterligare en del av dokumentären:

<https://www.sverigesradio.se/artikel/198604>

Börja lyssna vid minut 19.45 fram till 24.52 Här kan man förstå hur radiodokumentären fick sitt namn samt att den väckte starka reaktioner och stor debatt i svensk media.

Om det finns tid och att eleverna klarar av att läsa en längre debattartikel så kan de läsa denna från Dagens nyheter skriven av Bosse Lindquist själv och publicerad 1998-05-20

<https://www.dn.se/arkiv/kultur/debatt-vart-behov-av-ett-vitt-samvete-ud-och-folke-bernadotte-var-inte-ovilliga-att-transportera/>

Alternativt hoppar läraren över detta och låter eleverna direkt diskutera följande fråga i par:

Hur påverkas vår bild av historiska hjältar när ny information kommer fram som nyanserar eller ifrågasätter deras handlingar?

Läraren lyfter sedan detta i helklass för att eleverna ska lyssna till varandras resonemang.

Det kan vara bra att berätta för eleverna att mediedebatten, initierad av radioproducenten och journalisten Bosse Lindquist, genom radioprogrammet "Ta judarna sist" i P1 våren 1998, ledde till att Röda Korset bjöd in historiker, arkivpersonal, representanter för media och andra sakkunniga till ett historiskt seminarium i maj 1998. Ett av resultaten blev att Röda Korset

erbjöd utomstående forskare att fritt ta del av organisationens arkivmaterial och tillsatte en intern utredning för att fördjupa kunskapen om Bernadotte-expeditionens syfte och resultat. Denna rapport kan du läsa här: <https://www.rodakorset.se/om-oss/var-historia/vita-bussarna/>

<https://www.rodakorset.se/siteassets/dokument/om-oss/var-historia/vita-bussarna/vita-bussarna-raddningsaktion-wwii.pdf>

Avsluta lektionen med en exitticket där eleverna svarar på stödfrågan: **Finns det en "blind fläck" i hjältehistorien om de vita bussarna?**

Andra upplägget utifrån Ingrid Lomfors bok, Blind fläck, minne och glömska kring Röda Korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945

Läraren gör precis som ovan och börjar med att berätta utifrån texten "Vad hände egentligen?" att eleverna i denna övning ska titta närmare på en av dessa kritiska röster som nämns. Vad säger den och vad vill den egentligen berätta? Här presenteras stödfrågan: **Finns det en "blind fläck" i hjältehistorien om de vita bussarna?** Skriv frågan på tavlan och ge eleverna tid att fundera vad som kan menas med blind fläck, låt dem diskutera i par. Läraren lyfter sedan svaren i helklass.

Exempel på svars som kan komma:

"Blind fläck" syftar på något som inte har uppmärksamats eller har förbisetts i den vanliga berättelsen om en händelse. Det kan handla om aspekter som har tonats ner, glömts bort eller medvetet utelämnats.

Nu är det dags att lyssna på en del av P3 Dokumentärs avsnitt; Folke Bernadotte och de vita bussarna. <https://www.sverigesradio.se/avsnitt/267629> I detta parti berättas om hur räddningsaktionen Vita bussarna flyttar på fångar från koncentrationslägret Neuengamme för att göra plats för skandinaver. I klippet hörs Ingrid Lomfors, historiker och fd intendent för Forum för Levande Historia berätta om händelsen. Klippet är viktigt för att eleverna ska få en förståelse för uppgiften.

Börja spela dokumentären vid minut, 40:32 fram till 47:57

<https://www.sverigesradio.se/avsnitt/267629>

Ingrid Lomfors har skrivit om detta i sin bok, Blind fläck, minne och glömska kring Röda korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945. Lyft gärna nedanstående för eleverna:

"I Blind fläck, minne och glömska kring Svenska Röda korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945 utforskar jag händelsen med de franska och polska fångar som "avlägsnades" i utbyte mot att skandinaviska fångar fick hjälp. Det är en händelse som inte passade in i hjältebilderna och som därför fallit ur det svenska narrativet. Berättelsen om De vita bussarna engagerar, intresserar och upprör. Det bidrar till att hålla minnet levande, samtidigt som det synliggör det vi har glömt längs vägen."

För att kunna besvara stödfrågan gör eleverna en övning som skulle kunna kallas ett historiskt dilemmaspel.

Dilemma att undersöka:

Räddningsaktionen Vita bussarna hade som huvuduppgift att evakuera skandinaviska fångar från nazistiska koncentrationsläger. För att göra plats åt dessa fångar i uppsamlingslägret Neuengamme, tvingades andra fångar flyttas till andra koncentrationsläger, där många riskerade att dö. Var detta en hjältemodig insats eller ett moraliskt dilemma, där vissa räddades på bekostnad av andra?

Läraren delar in eleverna i fem grupper och ger dem material att läsa tillsammans.

Förutom det utskrivna materialet ska eleverna gå in på museets hemsida och söka information om händelsen på tidslinjen. De hittar detta när de väljer 'Alla händelser' och söker upp datumen 27-28 mars 1944. Där kan de läsa om händelsen då fångar förflyttades från Neuengamme, och ta del av texterna från de fyra personerna: Gösta, Helge, Gerhard och Bertil, som har skildrat händelsen under dessa dagar. [Följ alla personer](#)

Rollerna nedan fördelas av läraren mellan grupperna, det vill säga att varje grupp får **en** roll. De ska tillsammans diskutera i sin grupp dilemmat och frågor utifrån sin givna roll. Det betyder att de har stöd i varandra för att kunna se olika perspektiv och stötta varandra när dilemmat och händelsen diskuteras i helklass. Det är viktigt att läraren är samtalsledare för helklassdiskussionen.

Nedan följer rollerna som fördelas mellan grupperna:

- **En grupp är en räddningsorganisatör:** Personen som stod för beslutet att genomföra räddningen och förklarar varför vissa måste offras för att rädda andra.
- **En grupp är en av de som behövde utföra orden att förflytta fångarna:** Person, till exempel chaufför som körde bussarna eller annan personal som deltog i förflyttningen av fångar.
- **En grupp är en överlevande fånge (räddad):** En skandinavisk fånge som blev räddad och förklarar hur det känns att räddas på bekostnad av andra.
- **En grupp är en fånge som inte blev räddad:** En som fånge som förflyttades för att ge plats åt de skandinaviska fångarna och som reflekterar över varför de inte fick samma chans.
- **En grupp är en historiker:** Någon som ser på räddningen ur ett historiskt och moraliskt perspektiv och funderar på hur denna insats har bedömts över tid.

Diskussion och argumentation i grupperna och helklass

Eleverna får nu tid i sina grupper att titta på materialet för att diskutera händelsen och dilemmat utifrån den roll de fått. Nedan följer stödfrågor de kan använda:

Frågor som eleverna använder för att diskutera och argumentera:

Hur skulle du känna om du var i denna situation?

Är det möjligt att rättfärdiga att vissa måste offras för att rädda andra?

Vad tycker du om att vissa får räddas medan andra tvingas dö?

Varför tror du att beslutet togs så här?

Sedan låter läraren varje grupp redovisa sina tankar i helklass. De kan också ställa frågor till varandra utifrån dilemmat. Viktigt att läraren stöttar och styr diskussionen.

Efter detta ber läraren grupperna att reflektera och diskutera hur synen på Vita bussarna har förändrats över tid.

- Hur såg man på räddningsinsatsen när den genomfördes? Var den hyllad eller kritiserad?
- Hur har berättelsen om Vita bussarna förändrats efter andra världskriget, och hur ser vi på den idag?

- Påverkar moraliska frågor hur vi minns insatsen? Hur viktigt är det att diskutera både positiva och negativa konsekvenser?
- Kan historiska händelser bedömas olika beroende på tid och samhälle?

Enskild reflektion:

Avsluta övningen genom att be eleverna skriva ner sina egna tankar kring följande frågor:

- Hur påverkar etiska dilemman vårt sätt att se på och förstå historiska händelser?
- Är det rätt att bedöma en historisk händelse som Vita bussarna utifrån dagens värderingar, eller bör vi ta hänsyn till den tid då den inträffade?
- Vad kan denna övning lära oss om varför vissa händelser minns på ett visst sätt och andra på ett annat?

Det kan vara fint att som avrundning lyfta ett citat från Yehuda Bauer (1926-1924), en av de stora inom forskningen om Förintelsen, som menar att en av historikerns viktigaste uppgifter är att visa på denna typ av mänskliga svårigheter:

”En historiker, en riktig historiker i mina ögon, är någon som berättar en sann historia. Ni förstår, vi vill undervisa om dilemman. Vi vill inte inför våra barn och studenter konstatera att ”detta har hänt, och detta är lösningen”, eftersom de dilemman som uppstod under Förintelsen är olösliga dilemman.”

Denna övning förklarar att de svåra valsituationerna i första hand inte handlar om vilka som skulle räddas utan om vilka eftergifter man var beredd att göra i förhandlingarna med nazisterna.

Som exitticket kan eleverna svara på stödfrågan:

Finns det en “blind fläck” i hjältehistorien om de vita bussarna?

Stödfråga 4: Varför gav Norge ett minnesmonument över räddningsaktionen till Sverige?

*Denna stödfråga handlar om **Historiebruk**. Referenser till det förflutna finns överallt omkring oss. Att arbeta med historiebruk är att utveckla elevers färdigheter att granska och tolka hur myter, symboler och påståenden om det förflutna används för olika syften. Historia kan användas existentiellt för att bygga eller signalera identiteter, i politisk retorik för att motivera beslut eller i ideologiska sammanhang för att ge stöd åt tankesystem. Historien kan även vara ett argument för att sälja saker eller upplevelser. Det händer också att historien är så känslig att man väljer att inte nämna vissa händelser vilket resulterar i ett slags icke-bruk. Genom att betrakta historiebruket som ett pågående samtal, upptäcker vi att historiebruket inte bara är en sak. Den kan exempelvis vara såväl politisk, moralisk som kommersiell. Historiebruket kan uppfattas olika av olika människor. Vi använder alla det förflutna när vi försöker förklara världen, positionera våra identiteter eller argumentera för förändring. Att*

resa ett monument över en historisk händelse är ett exempel på ett historiebruk som skickar ett budskap till samtiden: det här är en händelse som vi anser vara viktig att minnas. Historiebruket stannar emellertid inte vid de intentioner som fanns när monumentet restes. Monument kan stå kvar i hundratals år. När människor över generationers lopp passerar monumentet så ger de det ständigt nya innebörder. Ibland blir monumentet anonymt när människorna glömmar bort vad det föreställer eller representerar, ibland kan nya händelser göra att gamla monument "återupptäcks" med delvis andra innebörder

Material stödfråga 4

Denna stödfråga är en fallstudie om resandet av ett minnesmonument över räddningsaktionen Vita bussarna. Den låter eleverna få förståelse för hur människor använder historia för att påverka den allmänna opinionen. Genom att stödfrågan tar upp historiebruk i samtiden ges eleverna en möjlighet att utforska dels den historiska bakgrunden till bruket, dels hur historiska händelser fortsätter att påverka oss. Historiebruk knyts ofta till frågor om identitet, makt och politik.

Beroende på hur mycket eleverna har arbetat med historiebruk väljer lärare att antingen gå igenom detta grundligt eller göra en snabbare repetition. Nedan finns länkar att använda för ändamålet:

Forum för Levande historias filmer om historiebruk:

<https://www.levandehistoria.se/undervisningsmaterial/sverige-och-forintelsen/att-arbeta-med-historiebruk>

<https://www.levandehistoria.se/video/vad-ar-historiebruk>

SO.rummets podd om historiebruk:

<https://www.so-rummet.se/podcast/historiebruk>

Efter genomgången om Historiebruk visar läraren en bild på minnesmonumentet på Värnhemstorget i Malmö och läser upp kungens invigningstal. Dela ut en utskrift på talet till eleverna så att de kan följa med i texten.

Första steget, historiebruk i talet:

Eleverna ska nu analysera historiebruket i kungens tal.

Med en överstrykningspenna markerar eleverna de delar av texten där kungen använder

historia på ett särskilt sätt. Därefter skriver de korta kommentarer i marginalen utifrån frågorna nedan:

- Vilken bild av Vita bussarna förmedlar kungen i sitt tal?
- Hur beskrivs Folke Bernadotte, och vilken roll ges han i historien?
- Vad lyfter talet fram som det viktigaste att minnas? Finns det något som inte nämns?
- Vilket typ av historiebruk kan vi se i talet? (Exempel: Moraliskt, politiskt, existentiellt?)
- Avslutande diskussionsfråga: Hur tror du att kungens tal påverkar hur vi ser på Sveriges roll under andra världskriget idag?

Samla eleverna och summera kort vad de kommit fram till men lägg fokus på att lyfta den sista frågan:

Hur tror du att kungens tal påverkar hur vi ser på Sveriges roll under andra världskriget idag?

Exempel följdfrågor som läraren kan lyfta i helklass:

- Skulle någon annan kunna berätta den här historien på ett annat sätt?
- Vad betyder det att det är kungen som håller talet?
- Hur påverkar det att talet hölls vid invigningen av ett monument?

Nästa steg är att analysera monumentet ur ett historiebruksperspektiv:

Dela ut bilderna på minnesmonumentet och de olika källorna som kan hjälpa eleverna att besvara frågorna. Låt eleverna jobba på samma sätt som ovan men genom att studera bilden och besvara följande frågor:

- Vad tror ni att monumentet vill förmedla till den som ser det?
- Varför gav Norge ett monument över Vita bussarna till Sverige?
- Vad tror du att Norge vill säga genom den här gesten? Hur påverkar det hur vi ser på händelsen idag?
- Varför kan det vara viktigt för Sverige att lyfta fram Vita bussarna genom ett monument?

Avslutande diskussion:

- Finns det andra berättelser om Vita bussarna som skiljer sig från kungens framställning?
- Vilka grupper kan vilja lyfta fram denna händelse och varför?
- Kan ett monument berätta hela sanningen om en historisk händelse, eller är det alltid en viss tolkning av historien?

Avsluta lektionen med att eleverna skriver en **exitticket** där de besvarar stödfrågan: **Varför gav Norge ett minnesmonument till Sverige över räddningsaktionen?**

Sista momentet i denna frågedrivna undervisning är att eleverna besvarar den angelägna frågan i en examinationsuppgift.

Förslag på upplägg:

Efter att ha arbetat med olika källor, diskussioner och övningar under temat om Vita bussarna, ska ni nu reflektera över och besvara den angelägna frågan: **Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?**

Förslag på instruktioner till eleverna för en uppgift där de skriver en resonerande text alternativt har ett gruppsamtal.

Resonerande text:

Skriv en sammanhängande text där du reflekterar över den angelägna frågan: **Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?**

Du ska använda de kunskaper du har fått under lektionerna och basera dina tankar på de källor och material vi har arbetat med (t.ex. vittnesmål, artiklar, monument, tal).

För att komma igång med dina tankar kan du fundera på hjälpfrågor som:

- Vad händer om vi minns Vita bussarna på ett visst sätt – till exempel bara som en hjälteinsats?
- Vad riskerar att hamna i skymundan om vi inte lyfter fram fler perspektiv?
- Hur påverkas vår förståelse av historien – och samtiden – av vad vi väljer att minnas eller glömma?
- Hur kan minnet av Vita bussarna se olika ut beroende på om man var en av de som räddades någon som hjälpte till, eller om man tittar tillbaka på det många år senare?

Målet är inte att komma fram till ett "rätt" svar, utan att visa att du kan tänka nyanserat, dra slutsatser och använda historiska källor för att stödja dina resonemang.

Gruppsamtal:

I grupper ska ni diskutera den angelägna frågan: **Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?**

Tänk på att ni ska använda de källor och argument som vi har gått igenom under lektionerna.

Se till att alla i gruppen får komma till tals och att ni gemensamt formulerar en sammanfattning av era tankar.

Diskutera olika synsätt och argument som kan finnas för och emot frågan.

Efter diskussionen ska ni presentera en sammanfattning av ert samtal för klassen.

Material stödfråga 1

Stödfråga 1: Vilken betydelse hade de Vita bussarna för enskilda personer?

Frågor:	Gösta Hallquist	Margareta Björcke	Inger Gulbrandsen	Sofia Taikon	Rosa Ebel	Vera och Folke Schimanski
Vilken roll hade personen i räddningsaktionen?						
Vad betydde räddningsaktionen för personen i fråga, vilka konsekvenser fick den för personen?						
Ledde dessa konsekvenser även till förändringar av samhället; för flera personer och varaktiga förändringar?						

Material stödfråga 2

Instruktioner – Stödfråga 2

Materialet innehåller:

- En gemensam mall
- Fyra aktörskort: Norbert Masur, Heinrich Himmler, Felix Kersten och Folke Bernadotte
- En artikel om natten då den judiske affärsmannen Norbert Masur möter Heinrich Himmler, chef för SS, för att förhandla om frigivning av judiska fångar i nazisternas koncentrationsläger.

Steg 1:

Börja med att öppna länken [Mer om vita bussarna - Sveriges museum om Förintelsen](#) och läs stycket Aktionen utökas. När ni är klara, läs artikeln tillsammans. Läs gärna högt för att säkerställa att alla förstår innehållet.

Steg 2:

Fördela personerna mellan er och läs om er person enskilt. När ni har läst klart, sammanfatta era tankar och svara på följande frågor i en av rutorna i det gemensamma dokumentet "Mötas på mitten":

- Vilken roll hade personen i räddningsaktionen?
- Vilka insatser gjorde personen för att möjliggöra räddningsaktionen?
- Varför ville personen att räddningsaktionen skulle genomföras? Hade personen några egna fördelar eller intressen i att den blev av?
- Samarbetade din person med någon, och i så fall varför?
- Övrig information som är viktig för att kunna svara på stödfrågan: Vad möjliggjorde räddningsaktionen?

Steg 3:

När alla har antecknat, gå laget runt och berätta om er person baserat på era svar på frågorna. När alla har talat, diskuterar ni gemensamt stödfrågan för denna lektion: Vad möjliggjorde räddningsaktionen? Efter diskussionen ska ni skriva ett gemensamt svar på stödfrågan i mittenrutan i mallen.

Bild: SLM P09-1204 – Felix Kersten,
Hämtad 24 oktober 2025 från platsen: *Sörmlands museums samlingar*,
<https://sokisamlingar.sormlandsmuseum.se/objects/c24-413341/>

Felix Kersten (1898-1960)

Felix Kersten var av tysk-baltisk släkt från Estland. När första världskriget bröt ut 1914 befann han sig i Tyskland, där han tog värvning i den tyska armén. År 1918 kom Kersten till Finland i samband med det finska inbördeskriget. Han blev finsk medborgare och gick med i den finska armén. Under en sjukhusvistelse i Helsingfors 1919 började han praktisera massage och erhöll senare utbildning av Finlands då främste specialist inom området, Dr. Paul Colander. Kersten

flyttade till Berlin 1922 för fortsatt massageutbildning. Han kom i lära hos en kinesisk-tibetansk lama, Dr. Ko, som hade Berlins samhällselit som sin kundkrets.

I mars 1939 blev han kallad till SS-högkvarteret i Berlin för att behandla SS-chefens, Heinrich Himmler, magbesvär. Han blev SS-ledarens personliga massör fram till krigsslutet. Under behandlingarna lyckades Kersten vinna Himmlers förtroende och ingrep för att rädda gamla vänner och patienter som hade fångslats. Kersten fick flera personer frigivna eller benådade från dödsstraff. Från 1943 började Kersten också vistas längre perioder i Sverige, efter att ha engagerat sig för de så kallade Warszawavenskarna – en grupp svenska affärsmän som arbetade i Polen och fungerade som kurirer mellan den polska motståndsrörelsen och den polska exilregeringen i London. Genom sitt inflytande hos Himmler lyckades Kersten rädda Warszawavenskarna från avrättning.

I andra världskrigets slutskede anordnade Kersten ett möte mellan Himmler och en företrädare för Judiska världskongressen, Norbert Masur. Himmler gick med på att släppa cirka 1000 kvinnliga fångar från koncentrationslägret Ravensbrück. Kersten har beskrivit sin tid som Himmlers massör i boken *Samtal med Himmler*. Han spelade en avgörande roll i att operationen med de vita bussarna kom till stånd, i vilken tusentals fångar transporterades från tyska läger till Sverige. Efter kriget blev han mycket upprörd över Folke Bernadottes bok om räddningsinsatsen, där Kersten knappt omnämndes.

Kung Gustaf V kallade till sig Felix Kersten vid två tillfällen och uppmanade honom att tona ned sin roll vad gäller räddningsinsatsen. Hans memoarer, vars sanningshalt på många punkter starkt ifrågasatts, inkluderar bland annat hans påstående om att han förhindrade en tysk plan att deportera hela det holländska folket österut. Senare forskning har visat att en sådan deportationsplan aldrig existerade.

Efter kriget bosatte sig Kersten i Sverige, men först efter att ha utretts av Socialstyrelsen beviljades han år 1953 svenskt medborgarskap. Han förvärvade efter kriget en liten egendom i Länna, cirka 15 km söder om Strängnäs.

Efterkrigstiden och erkännanden

Efter kriget belönades Felix Kersten för sina insatser. Han mottog flera utmärkelser, inklusive Israels hedersutmärkelse "Rättfärdig bland folken" för sin roll i att rädda judiska liv. Han förblev en omdiskuterad figur – samtidigt som han betraktades som en hjälte, fanns det de som ifrågasatte hans nära relation till Himmler.

Källor:

Kersten, Felix (2010). *Samtal med Himmler: minnen från Tredje riket 1939-1945*. 3. uppl. Stockholm: CKM

Kersaudy, François (2022). *Felix Kersten - Himmlers massör*. [Danderyd]: Éditions J.

Kersten, Arno (2016). *SS-ledaren Himmlers innersta hemligheter: livläkaren Felix Kerstens okända anteckningar*. 1. svenska uppl. Eskilstuna: Vaktel

Einhorn, Lena (1999). *Handelsresande i liv: om vilja och vankelmod i krigets skugga*. Stockholm: Prisma

Fotograf: KW Gullers Nordiska muséet, CC BY-NC-ND 4.0

Folke Bernadotte af Wisborg (1895–1948)

Greve Folke Bernadotte var en svensk arméofficer, rökorsledare och diplomat, som bar adels titeln greve av Wisborg. Han var son till prins Oscar Bernadotte och dennes hustru Ebba Munck af Fulkila och därmed brorson till kung Gustav V. Hans kungliga släktskap kan ha bidragit till hans framgång i förhandlingarna med nazistpartiets högsta ledare, där han agerade som representant för Röda Korsets räddningsaktioner.

De vita bussarna

I februari 1945, under andra världskrigets slutskede, försökte tyskarna utplåna spåren av sina koncentrationsläger. World Jewish Congress (World Jewish Congress, WJC, en internationell judisk organisation grundad i Genève 1936.) i London samarbetade med Folke Bernadotte, vice ordförande för Svenska Röda Korset, för att skicka hjälp till de fångar som drabbats av nazisternas förföljelser.

Initiativtagaren och pådrivaren bakom hjälpaktionen var den norske diplomaten Niels Christian Ditleff, chef för den norska fånghjälpsorganisationen i Stockholm. Upptakten till räddningsinsatsen, "Vita Bussarna" tog sin början vid en middag i september 1944. Där föreslog Ditleff för Folke Bernadotte att genomföra en räddningsaktion för att befria norska fångar i Nazityskland.

Bakgrunden var en utbredd oro hos Ditleff och hans medarbetare för att Nazityskland, i takt med att kriget närmade sig sitt slut, skulle förstöra alla bevis på sina koncentrationsläger och avrätta de fångar som ännu var vid liv.

Folke Bernadotte genomförde fyra resor till Tyskland mellan februari och april 1945 för att förhandla om frigivning av norska, danska och judiska fångar. Bernadotte lyckades få tillstånd från Heinrich Himmler att genomföra transporter av fångar till Sverige, med start den 12 mars 1945, i de så kallade "Vita bussarna." Dessa räddade över 15 000 människor, varav minst 4000 var judar.

Bernadottes förhandlingar utvidgades successivt, och den 22 april 1945 räddades 2 873 kvinnor från koncentrationslägret Ravensbrück, varav många var judar. Han fick även tillstånd att föra tusentals fångar från andra läger till Sverige.

Vid krigets slut hade Bernadotte, bland andra räddat över 15 000 människor genom sina förhandlingar med Himmler och andra tyska ledare. Detta var möjligt genom hans skickliga diplomati och förmåga att vinna förtroende hos nazistledarna under extremt riskfyllda förhållanden.

Folke Bernadotte var en praktisk och dedikerad man, känd för sin ärlighet och pliktkänsla. Efter kriget fortsatte han sitt humanitära arbete och blev en framstående diplomat och ledare inom Röda Korset. År 1948 utsågs han till FN:s medlare i Palestina, där han mördades samma år.

Källor:

<https://svensknorskafonden.org/minnesstenen-norges-tack/folke-bernadottes-vag/>

<https://www.folkebernadottesminnesfond.se/index.php?id=3>

Källa: 640px-Bundesarchiv_Bild_183-R99621,_Heinrich_Himmler

Heinrich Himmler (1900–1945)

Heinrich Himmler föddes den 7 oktober 1900 i en medelklassfamilj i München, Tyskland. Som ung beskrevs han som patriotisk och besatt av idén om att bevara den ariska rasens "renhet". Himmler gick tidigt med i nazistpartiet och blev 1929 utnämnd till Reichsführer-SS. Många, både inom och utanför Tredje riket, såg honom som den näst mäktigaste personen i Nazityskland efter Adolf Hitler under andra världskriget.

Det var Himmler som av Hitler anförtroddes planeringen och genomförandet av "den slutgiltiga lösningen", nazisternas plan för att utrota Europas judar. I sitt mest citerade tal, som hölls den 4 oktober 1943 i Poznań inför en samling SS-generaler, rättfärdigade Himmler folkmordet med följande ord:

"Här framför er vill jag uttryckligen hänvisa till en mycket allvarlig fråga... Jag menar här... utrotningen av det judiska folket... De flesta av er vet vad det innebär när 100 lik ligger sida vid sida, eller 500 eller 1 000... Denna ärorika sida i vår historia har aldrig skrivits och kommer aldrig att skrivas... Vi hade den moraliska rätten, vi var skyldiga vårt folk att döda detta folk som ville döda oss."

I juli 1943 utsåg Hitler även Himmler till inrikesminister, en utnämning som speglade SS:s ökande inflytande inom den nazistiska staten.

Himmlers fall och död

När Tysklands krigslycka vände påverkades även den nazistiska ledningen. Efter det misslyckade attentatet mot Hitler den 20 juli 1944 började Himmler överväga möjligheten att förhandla fram en separatfred med de västallierade, samtidigt som kriget mot Sovjetunionen skulle fortsätta. Under vintern 1944–1945 försökte han använda fångar från koncentrationslägren som förhandlingsbrickor för att inleda sådana samtal, samtidigt som han också försökte rädda sitt eget skinn.

Försöken misslyckades av flera skäl: dels för att de allierade vägrade förhandla med en man djupt involverad i nazistiska brott, dels för att Himmler aldrig helt kunde frigöra sig från Hitler eller sin tro att Tyskland fortfarande kunde vinna kriget.

I april 1945 bad Himmler greve Folke Bernadotte, vice ordförande för Svenska Röda Korset, att vidarebefordra ett erbjudande om kapitulation på västfronten till general Dwight D. Eisenhower, de allierade styrkornas överbefälhavare. När Hitler fick reda på Himmlers initiativ natten mellan den 28 och 29 april 1945, fråntog han omedelbart Himmler alla hans befattningar och beordrade hans arrestering.

Trots att Himmler upprepade gånger hade försäkrat sina SS-officerare att han personligen skulle ta ansvar för alla deras handlingar, försökte han själv undkomma rättvisan. Han klädde sig i en uniform från den Hemliga fältpolisen och använde falska identitetshandlingar under namnet Heinrich Hitzinger. Den 20 maj 1945 tillfångatogs han av ryska soldater, som överlämnade honom till britterna.

Den 23 maj 1945, när han genomgick en kroppsvisitation, tog Himmler sitt liv genom att bita sönder en cyanidkapsel som han hade dolt i sin mun just för detta ändamål.

Källa:

United States Holocaust Memorial Museum, Holocaust Encyclopedia,
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/heinrich-himmler>

Fotograf: Judiska Museet (CC-BY-NC-ND)

Norbert Masur (1901–1971)

Norbert Masur, född i Tyskland men emigrerad till Sverige under 1920-talet, var en svensk köpman och representant för den judiska världskongressen i Sverige. (World Jewish Congress, WJC, en internationell judisk organisation grundad i Genève 1936.) Tillsammans med Gilel Storch som var ordförande för WJC i Sverige, arbetade Masur för att hjälpa och rädda judar från det sammanfallande Nazityska riket.

Under våren 1944 skrev Norbert Masur ett brev till rabbinen Marcus Ehrenpreis i den Mosaiska församlingen i Stockholm, där han föreslog att de skulle försöka hitta en respekterad, energisk och skicklig icke-judisk person som var villig att resa till Rumänien eller Ungern för att leda räddningsverksamhet för judar. Personen i fråga skulle utrustas med ett diplomatpass och behöva stöd från den svenska legationen i Bukarest eller Budapest. Den som rekryterades för uppdraget var Raoul Wallenberg, som i Budapest kom att göra en stor insats för att rädda judar undan deporteringarna till Auschwitz-Birkenau.

Senare under hösten 1944 inledde svenska tjänstemän, på initiativ av den norske diplomaten Niels Christian Ditleff, förhandlingar med Nazityskland om frigivning av danska och norska fångar från tyska koncentrationsläger. Uppdraget överlämnades därefter till Röda Korset och dess vice ordförande, Folke Bernadotte. I början av 1945 omfattade förhandlingarna även icke-

skandinaviska fångar. Samtidigt tog Storch kontakt med Felix Kersten, SS-chefen Heinrich Himmlers massör som var bosatt i Sverige, och bad honom använda sitt inflytande för att få till stånd frigivning av judiska fångar.

Det fanns en utbredd rädsla för att nazisterna skulle avrätta alla återstående fångar, vilket ledde till att Masur, under våren 1945, engagerade sig för att rädda judiska fångar från de nazistiska koncentrationslägren.

Den 15 mars 1945 meddelade Himmler Kersten att han skulle överväga att släppa ett visst antal judar men att han ville diskutera saken direkt med greve Folke Bernadotte, som ansvarade för transporter till Sverige. Kersten föreslog dock att Himmler i stället skulle förhandla direkt med en representant för WJC.

Ett hemligt möte arrangerades. Även om Storch själv hade planerat att delta, beslutade man slutligen att skicka den mindre impulsive, tyskfödde Norbert Masur.

Natten den 21 april 1945 höll Masur ett hemligt möte med Heinrich Himmler, inrikesminister och chef för SS, och därmed den som kontrollerade koncentrations- och förintelselägren. Mötet, som varade i två och en halv timme, ägde rum på Felix Kerstens gods utanför Berlin. Under mötet lyckades Masur få Himmler att försäkra att 1 000 judiska kvinnor skulle släppas från koncentrationslägret Ravensbrück, samt att 50 norska judar och 20 svenskar skulle släppas ur norska fängelser.

Några timmar senare tog Himmler emot Folke Bernadotte, som då fick löfte om att få ta ut alla fångar från Ravensbrück, oavsett nationalitet – möjligen på grund av det Himmler tidigare lovat Norbert Masur.

Källor:

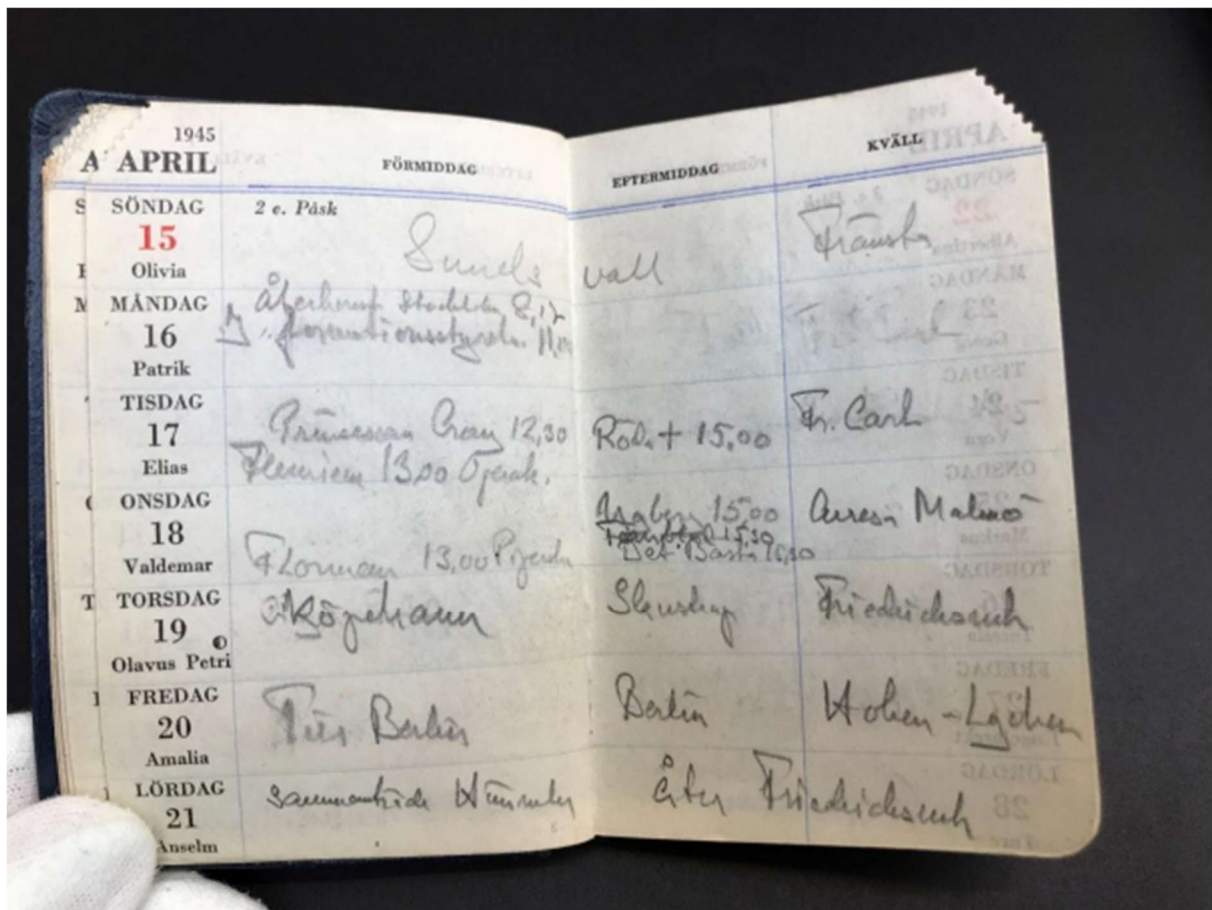
Digitalt Museum, Judiska muséet

<https://digitaltmuseum.se/0211813958631/judiskavarldskongressens-tidiga-verksamhet-i-sverige>

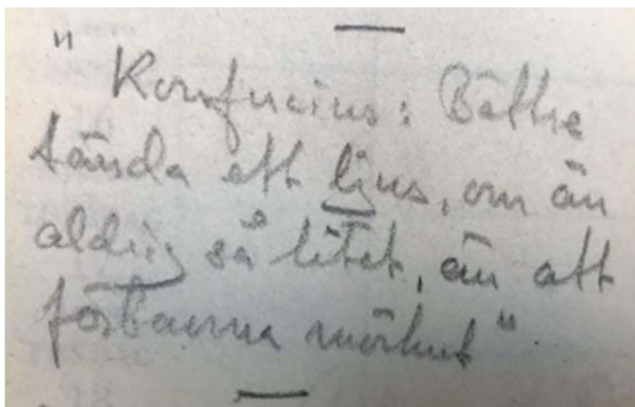
United States Holocaust Memorial Museum:

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn500231?rsc=21936&cv=1&x=1727&y=1827&z=9.0e-5>

Bild ur greve Folke Bernadottes almanacka som visar mötet med Himmler den 21 april 1945

Citat skrivet av greve Folke Bernadotte:

”Konfucius: Bättre att tända ett ljus, om än aldrig så litet än att förbanna mörkret”

Källa: Greve Folke Bernadottes fickalmanacka, Riksarkivet.

KULTUR

Historia. Räddar du en människa räddar du en hel värld

Norbert Masur – den svenske juden som förhandlade med Himmler

Nu stod den svenske juden Norbert Masur, med tyskt ursprung, öga mot öga med Heinrich Himmler, den person som låtit mörda miljontals judar. Han kände sig djupt rörd över möjligheterna att eventuellt kunna hjälpa några av sina trosfränder att överleva Förintelsen, skriver Max Federmann i den första delen om Norbert Masur.

I andra världskrigets absoluta slutskede, den 19 april 1945, lyfter ett plan flötest med hakkorset på bakre rodrer från Stockholm till Berlin. Ombord finns endast två passagerare på väg till ett betydelsefullt möte som skulle komma att resultera i frigivningen och räddandet av ett stort antal människor.

Detta är berättelsen om en helt osannolik händelse. Den judiska organisationen World Jewish Congress agerade för att rädda så många judar som möjligt. Affärsmannen Güel Storch vid WJC:s svenska sektion lyckades få kontakt med Heinrich Himmler, högste chefen för SS, som bar ansvaret för massmorden på judar, allmänt kallat Förintelsen.

Via Himmlers mässor, finländaren Felix Kersten, hade man i början av mars 1945, cirka två månader innan kriget avslutades, förmedlat ett budskap till Himmler om att man önskade förhandla om frisläppandet av ett antal judar. Himmler accepterade att

Under den fyra timmar långa flygresan funderade Masur på olika förhandlingsupplägg. Han kände sig djupt rörd över möjligheterna att eventuellt kunna hjälpa några av sina trosfränder.

Güel Storch, som representant för WJC, tillsammans med Felix Kersten skulle komma till ett möte. Han garanterade samtidigt fri lejd till och från Tyskland.

I sista stund, enbart ett par timmar innan flygets avgång, meddelade Storch att han inte kunde resa. Då valde WJC i Stockholm att fråga Norbert Masur, som utan betänksid accepterade uppdraget. Under den fyra timmar långa flygresan funderade Masur på olika förhandlingsupplägg. Han kände sig djupt rörd över möjligheterna att eventuellt kunna hjälpa några av sina trosfränder.

När Masur och Kersten anlände till Berlin på kvällen den 19 april var tanken att man skulle träffa Himmler samma dag eller dagen därpå på Kerstens lantställe, 70 kilometer norr om Berlin. Efter många hinder på vägen i det krigshärjade landet nådde man vid midnatt fram till lantstället i en bil tillhörande Gestapo.

Det blev en lång, sömnlös natt för Masur, som hade svårt att koppla bort tankarna på mötet.

Himmler anlände inte som planerat den 20 april. Detta var Hitlers födelsedag och Himmler var inbjuden att fira tillsammans med flera nazistledare i "Führerns" bunker. Det dröjde till tidigt på morgonen den 21 april innan Himmler anlände.

Enligt Masurs rapport från 1945 hälsade Himmler på honom med ett "Guten Tag" (goddag) i stället för "Heil Hitler" och uttryckte sin uppskattning över att Masur kommit till mötet. Nu stod den svenske juden Norbert Masur, med tyskt ursprung, öga mot öga med Heinrich Himmler,

den person som låtit mörda miljontals judar.

Himmler, som kom direkt från födelsedagsfirandet, var oklanderligt klädd i sin uniform med alla gradbeckningar och skinnande medaljer. Om man inte kände till Himmlers bakgrund var det svårt, enligt Masur, att föreställa sig att han var en av de värsta krigsförtyrarna världen hade skadat.

Himmler började genast förhandla genom att ge sin bakgrund till den så kallade "judefrågan". Helst hade han sett att judarna, som han såg som ett främmande element i Tyskland och Europa, hade emigrerat, men eftersom inget land önskade ta emot dem beslutade man om den så kallade "studiga lösningen".

Norbert Masur agerade flertaligt i dialogen och var noggrann med sina formuleringar. Han kände sig tvungen att hela tiden påminna sig om varför han var där. Målet var ju att få Himmler att friga ett antal judar. Det gällde att inte alienera Himmler så att han kände sig tvungen att inta en försvarshållning.

Man gick igenom listan på koncentrationsläger och hur många judar som fortfarande var i livet.

Förslaget från Norbert Masur var att Himmler skulle friga de judar som befann sig i norra Tyskland nära Sverige, och i södra Tyskland nära Schweiz. På en sönderställd och kaotisk kontinent var det enklast att transportera dessa till frihet. Kersten instämde ivrigt och gav Masur sitt fulla stöd.

Så småningom kom man att fokusera på koncentrationslägret i Ravensbrück, endast 30 kilome-

Norbert Masur med svärdottern Elisabeth Masur (född Roth), som var en av kvinnorna i Ravensbrück som räddades tack vare Norbert Masur. Hon gifte sig senare med Norberts son Kurt L. Foto: Privat

Av barnen i familjen Roth, från Sevlus, Tjeckoslovakien, överlevde endast två Förintelsen: Emerich (tänst till vänster) och Elisabeth, senare gift Masur (mitten). Foto: Privat

ter norr om Kerstens lantställe. Efter att ha rådgjort med sin adjutant i ett annat rum återkom Himmler med beskedet att han var villig att släppa 1 000 judiska kvinnor från Ravensbrück. Dessa kunde hämtas via svenska Röda korset enligt Himmler.

Ytterligare ett antal nordiska fingar, som svenska UD hade listat och meddelat Masur, skulle släppas.

Under den två och en halv timmar långa förhandlingen använde sig Himmler av en lång rad lögnar för att försvara och förklara nazisternas tillgärningar. Bland annat beskrev han koncentrationslägren som om de vore vilobem. Han måste ha varit medveten om att det tusentals tyska

så kallade tredje riket skulle kollapsa inom några få veckor (den totala, villkorslösa kapitulatio- nen skedde den 8 maj, endast tre veckor efter mötet med Masur och Kersten).

Man kan fråga sig varför Himmler gick med på att göra dessa eftergifter. Han bad inte om något i gengäld. Självklart förstod han att hans lista av illgärningar var så lång att dessa marginella förändringar inte kunde rentvå honom så att han slapp en dödsdom. Enligt Masur handlade det kanske om att framstå i en något bättre dager än många av hans kriminella nazistiska kollegor.

Uppgiften i Tyskland var slutförd. Nu gällde det att ta sig hem innan Berlin blev avskuret av ryska

Norbert Masur (1901-1971) blev efter kriget svensk generalkonsul i Tel Aviv. (Målning av konstnären J. Neumann, 1972.) Foto: Privat

trupper. Masur och Kersten lyckades bilda ett av de sista planen ut ur Berlin. Efter två timmar landade de i Köpenhamn, och via tåg till Helsingør tog de sig över Öresund till Sverige.

Väl där fick de nyheten från UD att Röda korset, som transporterat befriade nordbor i de så kallade Vita bussarna, nu fått omdigra dessa till Ravensbrück, där de hämtat de tusen judiska kvinnor som Himmler gott order om att frige. UD informerade vidare att Himmler senare även gott order om att frige alla kvarvarande kvinnor, cirka 7 000, varav hälften var judinnor.

Röda korset lyckades även sätta in ett tåg för att transportera alla dessa kvinnor från Ravensbrück till Sverige, via Danmark.

Så kom det sig att min egen mamma, Judith Schwarz, kom till Malmö efter att ha överlevt Auschwitz och därefter flytt till Ravensbrück. I Sverige kunde hon senare gifta sig och bilda familj med en annan överlevande, min pappa, Theodor Federmann. De fick tre söner, av vilka jag är äldst.

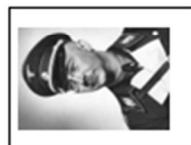
Tack vare Norbert Masurs modiga insats, att som jude bege sig till Tyskland för att möta en av historiens värsta massmördare, kunde tusentals människor räddas. Ett passande judiskt talesätt lyder: "Om du räddar en människa räddar du en hel värld."

Max Federmann

var kaptenbästman, Karen Kagerer

●●●
Efter att ha rådgjort med sin adjutant i ett annat rum återkom Himmler med beskedet att han var villig att släppa ettusen judiska kvinnor från Ravensbrück.

Fotnot: Vi publicerade ett reportage om Emmerich Roth (som nämns i ovan bildtexten) den 21 januari i år.

Vad möjliggjorde räddningsaktionen?

Material stödfråga 3

Artikel SvD <https://www.svd.se/a/0a203937-9b1c-39d2-a616-9a917a8a3361/mork-skugga-over-de-vita-bussarna>

Mörk skugga över de vita bussarna

2 000 franska krigsfångar offrades för att ge plats åt danskar och norrmän. I de vita bussarna transporterades fångarna mot en, i de flesta fall, säker död. De mindre heroiska sidorna av svenska Röda Korsets insatser under krigsslutet har medvetet förträngts i den svenska historieskrivningen. Den slutsatsen dras i en ny bok.

Thomas Berglund

Publicerad 2005-05-20 i SvD <https://www.svd.se/a/0a203937-9b1c-39d2-a616-9a917a8a3361/mork-skugga-over-de-vita-bussarna>

Vissa händelser runt de vita bussarna tycks helt ha suddats ut ur historieskrivningen. 2000 krigsfångar transporterades i bussarna, de flesta mot en säker död.

Under femtio år har myterna kring de insatser som gjordes av Röda Korsets och Folke Bernadottes vita bussar byggts upp. På senare år har dock uppgifter som tidigare tagits för givna reviderats. På svenska Röda Korsets hemsida kan man till exempel läsa: "Uppgifterna om hur många som räddades med de vita bussarna har varierat kraftigt. Det har heller inte klargjorts hur stor andel av dessa som var judar."

Forskarna tror sig nu veta att drygt 15 000 fångar räddades ur tyska koncentrationsläger under några dramatiska veckor från mitten mars till början av maj 1945. Av dessa var cirka 8 000 norrmän och danskar. Fortfarande förekommer att antalet räddade uppges till nästan det dubbla.

Vissa händelser tycks också helt suddats ut ur historieböckerna. Det visar historikern Ingrid Lomfors i en ny bok, "Blind fläck" - "Minnen och glömska kring svenska Röda Korsets hjälpinsats i Tyskland 1945" på Atlantis förlag.

I boken berättar Lomfors om hur de vita bussarna i mars 1945 transporterade 2 000 krigsfångar från koncentrationslägret Neuengamme utanför Hamburg, de flesta mot en säker död. Flertalet var politiska fångar från Frankrike och så gott som alla var i dåligt fysiskt skick.

– Min avsikt med boken är inte att förringa Röda Korsets insatser eller att hitta någon att döma. Dels ville jag ta reda på hur en sådan händelse kan suddas ut ur det kollektiva minnet, dels ville jag ta veta vilka de här människorna var, upprätta deras identitet och på sätt kanske bli en länk till historien, förklarar Ingrid Lomfors.

Genom att gå till källor i framför allt Tyskland och genom att intervjua chaufförer som körde bussarna har bilden av en krass pragmatism som skär sig mot Röda Korsets humanitära ideal växt fram. Transitlägret Neuengamme hade helt enkelt inte plats för de danskar och norrmän som skulle hjälpas hem. När tyskarna föreslog att de vita bussarna skulle transportera bort de sjuka fångarna behövde man fundera mindre än en timme för att svara ja.

– Bernadotte själv, militärt befäl och chaufförer, åtminstone ett hundratal svenskar måste ha känt till detta. Ändå har händelsen förtigits i 60 år, säger Ingrid Lomfors. Det är fullt möjligt, menar Lomfors, att ett nej till tyskarna hade äventyrat hela räddningsaktionen i övrigt. Men det får vi aldrig veta eftersom man valde en enklare utväg.

Thomas Berglund

DAGENS NYHETER.

KULTUR

En utgåva från Dagens Nyheter, 2025-04-01 09:50
Arkiverat ursprungadress: <https://www.dn.se/arkiv/kultur/debatt-vart-behov-av-ett-vitt-samvete-ud-och-folke-bernadotte-var-inte-ovilliga-att-transportera/>

Debatt: Vårt behov av ett vitt samvete. UD och Folke Bernadotte var inte ovilliga att transportera judar men de stod inte lika högt på dagordningen.

Publicerad 1998-05-20

Radiodokumentären "Ta judarna sist" om Bernadotteaktionen i Nazi-Tyskland (SR P 1 25/4) väckte starka reaktioner.

Upphovsmannen till programmet, Bosse Lindqvist, ger här sin syn på varför mottagandet på sina håll blev så negativt. Är det så att Sveriges alliansfrihet under andra världskriget har gjort oss benägna att glorifiera de få krigshjältar vi har.

Min radiodokumentär "Ta judarna sist" - om den svenska hjälpeexpeditionen till Nazi-Tysklands koncentrationsläger - har väckt många upprörda reaktioner i Sverige och Norge. Prinsessan Christina och Svenska röda korset insinuerar i DN 15/5 att programmet innehåller lögn. Svenska Dagbladets ledarsida kallar dokumentären för "bisarr" och frågar sig hur denna "ovanligt rena och framgångsrika insats" över huvud taget skulle kunna kritiseras

"Vad tänkes Bernadotte ha förbrutit

- Britt-Marie Mattson i GP antyder att det skulle ligga en sionistisk konspiration bakom programmets "misstänkliggöranden" av Bernadotte.

Tvärtemot hävdar historikern Ingrid Lomfors - också i GP - att allt redan är välkänt och utrett sedan lång tid tillbaka - en syn som indignerat förts fram i den norska debatten i Dagsavisen av bland andra historikern Terje Halvorsen.

Brösttonerna, motsägelsefullheten och bristen på sakargument i samtliga reaktioner tyder på en stor motvilja att se dokumentärens egentliga ämne. Programmet handlar inte om huruvida Folke Bernadotte var en god man eller ej. Det handlar inte ens i huvudsak om nedprioriteringen av judar. "Ta judarna sist" tar upp ett ämne som tidigare endast undantagsvis diskuterats eller forskats i - den mycket vidare prioriteringstrappan som expeditionens urval delvis styrdes av, där judarna stod mycket långt ned på dagordningen - precis som många andra delar av mänskligheten.

När expeditionen startade i mars 1945 hade de styrande bakom expeditionen - i första hand svenske utrikesministern Christian Günther med skandinaviska kolleger, i andra hand Bernadotte

som skulle utföra själva jobbet - enats om de första prioriteringarna. Det är ingen nyhet att första platsen reserverades åt danska och norska motståndsmän. Mindre välkänt är däremot att tusentalet fullständigt fria tysk-svenskor, varav relativt många vanliga vardagsnazister, betraktades som lika självklara.

Dessutom förhandlade Bernadotte särskilt om ett mindre antal prinsessor och grevinnor närstående kungahuset. En liten hemlig lista över ett femtiotal utvalda judar figurerade också i sammanhanget.

UD:s PM visar att den svenska expeditonsledningen medvetet överenskom med SS om att vänta med det stora antalet skandinaviska judar. Men mötesprotokollen visar också att Bernadotte då och då tog upp "judefrågan" med sina tyska värdar, som ibland sa ja, ibland sa nej.

UD och Bernadotte var inte ovillig att transportera judar, de stod bara inte lika högt på dagordningen som andra kategorier.

Röda korsets prinsessan Christina och Peter Örn, SvD, med flera hävdar nu att expeditionens prioriterande av vissa fångkategorier framför andra skulle ha dikterats av nazisterna. Tyvärr, måste jag säga, har man bara delvis rätt. Den svenska hjälpexpeditionen skiljer också på folk och få. Den svenska selektionsprocessen syns som tydligast under andra fasen av aktionen.

Även när man - utan tyskarnas inverkan - får göra hela urvalet själv: i mitten av april, när alla skandinaver lyckligt hämtats upp av Röda korset, ger SS-chefen Himmler svenskarna plötsligt lov att hämta vilka man vill ur kvinnolägre Ravensbrück. Trots att döden hotar alla fångar som inte genast hämtas, så beordras nu tjänstgörande officerare att prioritera fångar från västeuropeiska länder.

Plutonchefen Åke Svensson och stabsläkaren Hans Arnoldsson beskriver i memoarer och officiella rapporter hur man skickar in spanare i lägren för att febrilt spåra upp ett fåtal engelskor och amerikanskor. Ordern var att dessa samt fransyskor, belgiskor och holländskor skulle selekteras, på bekostnad av polskor och rumäner med flera. Rysskor nämndes över huvud taget inte.

Enstaka befälhavare som Åke Svensson insåg med tiden det absurda i att följa dessa tidsödande order och öppnade till slut bussdörrarna på vid gavel för att hinna få med så många som möjligt.

Men inte ens när Hitler skjutit sig och Tyskland rasat samman upphör rangordnandet av nationaliteter och religioner. Stabsläkaren Hans Arnoldsson beskriver i tjänsterapporter till Röda korset hemma i Stockholm hur han kommer överens med en SS-officer att hämta upp några hundra fransmän, holländare och belgare ur en större samling Auschwitzfångar som hålls som ett slags gisslan av ett antal SS-män.

I "Ta judarna sist" berättar polsk-amerikanen Benjamin Jacobs, som befann sig i en av SS-männens laster, om hur han försöker ljuga sig ombord på dessa rödakorsfordon genom att hävda att han är fransman.

Lögner avslöjas dock, varpå Röda korset kör tillbaka Jacobs till dödsväntan hos sina lägervakter.

Prinsessan Christina och Peter Örn, Bernadotteföreningens ordförande Axel Molin med flera försöker nu misskreditera Jacobs vittnesmål. De hävdar att hämtningen - om den ägt rum - utförts av någon annan.

Molin påstår till och med att det kan ha varit vitmålad nazityska fordon. Inga belegg ges dock.

Röda korset bör kanske läsa om fd medarbetaren Hans Arnoldssons rapporter och memoarer samt jämföra dessa med de memoarer och officiella rapporter som finns bland annat i Auschwitzarkivet. Den svenskledda fånghämtningen verifieras dessutom av Jacobs tidigare lägerchef, SS-kommandanten Max Schmidt samt överlevande fd medfångar som bland andra den österrikiskfödde affärsmannen och författaren Leo Klüger. (Se Klügers "Dömd till livet", Bonnier Alba, 1996.

Det finns alltså en mängd vittnesmål - betydligt fler än de som redovisas i dokumentären som styrker att Svenska röda korset hämtade och prioriterade västeuropéer och västallierade.

De som i dag hävdar att Jacobs med flera aldrig hämtades av Bernadotteexpeditionen på grund av att transportfordonen inte var svenskregistrerade, och därmed inte var några "riktiga" vita bussar är förvånansvärt dåligt pålästa. Vad som kännetecknade aktionen från början till slut var att ett flertal nationers transportmedel hela tiden assisterade de svenska vitmålad bussarna. Från första början bidrog tysk järnväg och SS med transporter. Danska och Internationella röda korsens kommer in i bilden redan i halvtid. Att Jacobs körs med Internationella röda korsens fordon är med andra ord regel snarare än undantag. Skulle alla fångar som körts med utländska fordon räknas bort ur statistiken så skulle det inte bli så många kvar för vita bussarna att ta åt sig äran för.

Ett annat exempel på denna aningslöshet ger Röda korset och övriga som refererar till Nationalencyklopedins officiella slutsumma för Bernadotteaktionen - 30 000 räddade, varav 11 000 judar. Dessa siffror är dock kraftigt missvisande och överdrivna. NE:s uppgifter bygger bland annat på amerikanen Steven Kobliks räkneexempel publicerade i "Om vi teg skulle stenarna ropa" (Norstedts, 1987). Men Koblik anger tydligt själv att hans uppskattning av antalet räddade judar bara är en kvalificerad gissning.

Min egen kvalificerade gissning hamnar i nivå med exempelvis Inga Gottfarbs, som arbetade som flyktingmottagare och representant för den judiska flyktingorganisationen The Joint när de vita bussarna återkom till Sverige. I sin rikt dokumenterade "Den livsfarliga glömskan" (Wiken, 1986)

2025-04-01 09:50

Debatt: Vårt behov av ett vitt samvete. UD och Folke Berr

uppskattar hon antalet räddade judar till mellan 3 500 och 4 000.

NE:s siffror inkluderar bland annat tusentals sjuka flyktingar från Bergen-Belsen som accepterades av Sverige efter krigsslutet efter förhandlingar med UNRRA och de allierade ockupationsmakterna - ej med nazisterna och SS-generalen Himmler. Mina beräkningar grundar sig också på att de tågtransporter med vilka det stora antalet räddade judar antas ha kommit faktiskt inte verkar ha omfattat så många judar som man velat tro.

Hur stort det verkliga antalet räddade egentligen var är ännu ej fastlagt. Jag har bara gjort en liten neddykning i arkiven och gör inga anspråk på att sitta inne med någon form av slutlig sanning om hjälpaktionen. Nya dokument kommer att dyka upp och omprövningar kommer att göras. Trots att den svenska hjälpexpeditionen med rätta hyllats för att ha räddat tusentals liv, och därmed är en av de största svenska humanitära krigsinsatserna över huvud taget, så har den fortfarande inte efter ett halvt sekel skärskådats i grunden ens inom den akademiska världen. Kobliks text, som trots sitt lilla omfång på 23 sidor är mycket bra, är fortfarande inte bara det bästa, utan dessutom nästan det enda som gjorts. Utan att vilja förringa Kobliks pionjärbete är det ändå viktigt att påpeka att det av författaren själv inte var tänkt som den bibel det nu används som.

Varför har då så få velat skärskåda den nationalmyt som hjälpaktionen kommit att bli

Ett skäl är att Sverige inte hade så många krigshjältar efter andra världskriget.

Ett annat är den svenska flyktingpolitiken fram till mitten av kriget. Svenska regeringen stängde gränserna frivilligt, utan att ha en kniv på strupen, medan det fortfarande var möjligt för judar och andra att rädda sig över hit. Det är klart att bilden av en stor och lyckosam Bernadotteaktion är viktig för att skuld känslorna ska minskas en aning.

Vi efterlevande har behövt åtminstone några helgon att se upp till.

Den vedertagna myten om Bernadotte och rödakorsexpeditionen har också blivit en av våra få moderna hjältesagorna, en del av själva svenskheten, ja rent av den egna identiteten.

Bosse Lindquist

Radioproducent med mera

LINDQUIST-BOSSE

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt

DAGENS NYHETER.

KULTURDEBATT

Er
Artikels ursprungsadress: <https://www.dn.se/kultur-noje/ku>

Kulturdebatt. Mörka fläckar på de vita bussarna

Publicerad 2005-01-26

I år är det sextio år sedan Svenska röda korset räddade tusentals människor från tyska koncentrationsläger till friheten i Sverige. Efter kriget blev minnet av denna heroiska insats en viktig byggsten i konstruktionen av en kollektiv svensk identitet och självbild.

Men hjälpinsatsen hade en mörk baksida. Det förekom byteshandel i människoliv. I mars 1945 ställdes de vita bussarna i nazisternas tjänst för att förflytta 2.000 franska, ryska och polska fångar. Färden slutade i en humanitär katastrof. Denna händelse, liksom andra blinda fläckar som inte passat in i hjältebilden, har fallit bort ur svensk historieskrivning.

Att det fanns mer tvivelaktiga sidor av de vita bussarnas verksamhet än vad som med åren blivit officiell sanning var känt redan efter kriget. I Sven Frykmans "Röda korsexpeditionen till Tyskland" (1945) berättar chauffören Sten Olsson: "Av de människor vi fraktade till Hannover finns kanske inte många kvar i livet när jag skriver dessa rader. Så som dessa människor behandlades är det inte tillåtet att behandla djur hemma i Sverige. Jag såg med egna ögon hur en vakt slog en fånge i huvudet med gevärskolven så han segnade ned. Denna fånge avled senare på natten i en buss. På den turen påstods det att sju människor dog. Jag var personligen med och bar ut två döda."

Olsson och de andra busschaufförernas berättelser fick dock inte mycket plats när historien om de vita bussarnas skulle skrivas. Närmare efterforskningar som jag gjort visar att dessa tvångsförflyttningar, som alltså Svenska röda korset gjorde sig skyldig till, i själva verket slutade i en humanitär katastrof.

Utifrån tyska, polska, norska och franska källor har jag i boken "Blind fläck", som kommer ut i mars, visat att flertalet av de fångar, som mot sin vilja flyttades med de vita bussarna, med säkerhet avled under eller strax efter transporten.

Den 27-29 mars 1945 var Svenska röda korsets manskap och fordon engagerade i två fångtransporter, mellan koncentrationslägret Neuengamme och Hannover respektive Braunschweig. I varje buss medföljde två SS-vakter. Totalt "avlägsnades" 2.000 sjuka och döende franska, ryska och polska fångar.

Förflyttningen var resultatet av en pragmatisk uppgörelse med den svenska hjälpexpeditionens ledning och lägerkommendant Max Pauly i Neuengamme. I gengäld släpptes lika många norska och danska fångar från olika läger och fördes med bussarna till Neuengamme, i väntan på färd till Sverige.

Den 27 mars 1945 underrättade kapten Sven Frykman svenska UD om vad som var i görningen: "under hela dagens och morgondagens lopp är hela detachementet sysselsatt [med att] transportera omkring 2.000 tyska internerade från Neuengamme till Braunschweig för att bereda plats åt norrmän och danskar".

Detta pm visar på regeringens och Rödakorsledningens kallsinniga inställning till uppdraget. Dessa SS-övervakade förflyttningar av sjuka och döende fångar till de av nazisterna anvisade koncentrationslägren var ett brott mot Genèvekonventionerna och Röda korsets principer om opartiskhet och humanitet: "Röda korset gör ingen åtskillnad mellan nationalitet ... Enligt principerna om humanitet och icke-diskriminering borde alla människor få fullständig hjälp omedelbart. I de flesta nödsituationer är det omöjligt. Röda korset bör då ge den största hjälpen där hjälpbehovet är störst."

De fångar som kördes bort tillhörde lägrens allra svagaste. Deras fysiska uppenbarelse, som skuggor av forna människor, avslöjade nazismens ohyggliga brott mot mänskligheten. Det torde vara den främsta anledningen till att Max Pauly ville ha bort dem från sitt koncentrationsläger, före de allierades oundvikliga ankomst.

Att utforska dessa fångars identitet, liksom deras kollektiva öden efter att de "lastats av", låg uppenbarligen utanför det svenska ansvaret. I Röda korsets körjournaler finns flitigt antecknade uppgifter om körsträckor, klockslag, antalet fordon, drivmedel och annat, men ingenting om det humanitära tillståndet för de människor de just övergivit.

Det tog mig fyra år att klarlägga dessa förhållanden. Den första grundläggande förutsättningen var att jag måste söka mig bort från svenska arkiv och perspektiv. Redan i det norska källmaterialet blir frågan belyst ur andra vinklar. Norrmannen Odd Nansen var fängslad i Neuengamme när Svenska röda korset körde in med sina fordon i mars 1945. Han såg sina franska, ryska och polska medfångar mobilisera sina sista krafter i tron att de var räddade. "Alla dessa dödsmärkta muselmaner skiner upp av utesäglig glädje och förhoppning när de ser de vita bussarna uppställda inne i lägret. De trodde att de skulle få åka med. För många blev det helt enkelt för mycket, de klarade inte av känslan av vidunderligt hopp utan föll samman och dog - bokstavligt talat av glädje."

De faktiska uppgifterna om dessa fångar återfinns till viss del i tyska arkiv. På 1970-talet insamlades vittnesmål med överlevande från Neuengammelägret. I dessa samlingar hittade

jag ett antal berättelser från polska och franska före detta fångar som mot sin vilja kördes bort av svenska fordon. Besvikelsen bland dem var stor. Eftersom nazisterna var noggranna med att föra statistik kunde jag med hjälp av bevarade tyska listor jämföra antalet döda (som ökade lavinartat under krigets sista månader) i Neuengamme, med de läger dit fångarna lämnades av. Slutsatsen är att chansen till överlevnad minskade dramatiskt genom tvångsförflyttningen med de vita bussarna.

Med visshet om att de överlevande kan tillföra värdefull kunskap om vad som hände deras kamrater sedan de vita bussarna vänt dem ryggen gav jag mig i väg till bland annat Frankrike. En fransk fångförening hjälpte mig. Franska vittnesmål, brev och dagböcker bekräftade min hypotes att de fransmän som trodde att Svenska röda korset kommit till deras undsättning i själva verket offrades till förmån för hjälp åt skandinaviska fångar.

Än i dag söker anhöriga sanningen bakom deras bortförande. En av dem är Sisy Dugué-Bravard i Argentan, Frankrike. Hennes far Robert Dugué kördes bort från Neuengamme trots att hans tillstånd inte klarade någon förflyttning. Han dog några dagar efter att de vita bussarna övergivit honom. Sedan dess försöker hans dotter förstå vad som hände: "Alltsedan 1945 ställer jag mig frågor, söker förklaringar till varför han övergavs i Braunschweig, vad hände? Jag var 22 år gammal, nu är jag 81 och vill alltså få en förklaring till varför han övergavs."

Mötet med franska överlevande och deras barn gav upphov till en annan obehaglig sanning. Folke Bernadotte och de vita bussarna var inte bara i mars 1945 involverade i byteshandel med människoliv, utan ända fram till krigsslutet, och regeringen i Stockholm gav direktiv om vilka fångar av rätt nationalitet som skulle räddas till Sverige.

Dessa, och andra, sanningar om Sveriges agerande under krigets sista månader har inte passat in i den officiella historieskrivningen. I min bok har jag gjort en systematisk genomgång av de tillfällen när man kritiserat eller försökt problematisera hjältebilden av Bernadottes vita bussar. Den visar att statsmaktens institutioner och språkrör alltid ingripit till aktionens försvar.

När den engelske historikern H R Trevor-Roper 1953 hävdade att Bernadotte försummat judiska fångar, reagerade dåvarande regeringen med att tillsätta en statlig utredning som friade den svenska hjälten. Till uppdraget utsågs en tjänsteman ur de egna leden. Historikern och tillika arkivarien för UD:s arkiv Wilhelm Carlgren tog ett brett grepp om ämnet och presterade en historisk rapport som i många år betraktades som närmast fullödig. Men komprometterande fakta och obehagliga uppgifter förtegs redan då, både byteshandeln och det besvärande faktum att Bernadotteexpeditionen utnyttjade rysk slavarbetskraft.

Det visar hur politisk känslig frågan var, och fortfarande är i Sverige. 1998 producerade journalisten Bosse Lindquist radioprogrammet "Ta judarna sist". Passande nog gav Svenska institutet strax därefter ut ett hjälteporträtt av Folke Bernadotte (delvis anpassat till radioinslaget, se GP 4/6-98), skrivet av Bernadotteforskaren Sune Persson.

Men om man på allvar gör sig besväret att granska och plocka isär beståndsdelarna från traditionell svensk historiekunskap och samtidigt lyfta fram bortglömda berättelser framträder andra och solkigare bilder av Sveriges berömda hjälpsats.

En jämförande studie mellan det samtida källmaterialet från 1945 och dagens historieskrivning visar till exempel på uppenbara skillnader i antalet räddade. 1945 angavs siffran i litteratur, klipp och dokument till 19.000, ett halvt sekel senare har den stigit till 30.000 (i läroböcker, uppslagsverk och vetenskapliga skrifter) - en överdriven och felaktig uppgift som räknar in de omkring 10.000 överlevande som kom till Sverige efter kriget.

En annan märkbar förändring i historieskrivningen rör kategorin fångar. I det sextio år gamla materialet framgår med all tydlighet att Svenska röda korset prioriterade hjälp åt dels danska och norska fångar i tyska koncentrationsläger, dels svenska kvinnor och deras barn bosatta i Tyskland. Dessa två kategorier utgjorde också flertalet av de räddade till Sverige.

Ändå har efterkrigstidens svenskar givits intrycket att de vita bussarna hör ihop med Förintelsen. Ett av de senaste exemplen är Internationella förintelsekonferensen i Stockholm år 2000 där statsminister Göran Persson poserar på bild framför de vita bussarna. Det politiska budskapet kunde inte vara tydligare: Sverige hjälpte Förintelsens offer.

En första artikel om tvångsförflyttningarna publicerade jag i Historielärarnas förening årsskrift, 2002. Den kritiserades i samma tidskrift följande år av Sune Persson, som hävdade: "De svenska transporterna av 2.000 lägerfångar från Neuengamme räddade paradoxalt nog, tvärtemot Lomfors antydning, ett stort antal av dem undan en säker död." I hans bok "Vi åker till Sverige. De vita bussarna 1945" har uttalandet modifierats, men den är likafullt ett exempel på hur Sveriges pragmatiska inställning under krigsåren inlemmats även i Perssons vetenskapliga orskning. "Transporterna var mardrömmar. Många fångar dog under resorna. Men resorna gav ett glädjande resultat. Vid den allra sista resan berättade den tyske kommandanten att det i hans läger fanns 73 danskar."

Resultatet av många års försköning av det som verkligen skedde kring Bernadottes vita bussar är att en kompakt rökridå kommit att omge denna händelse i svensk nutidshistoria.

Ingrid Lomfors

2025-04-01 10:21

Mörka fläckar på de vita bussarna - DN.se

är historiker. Hon disputerade 1996 med avhandlingen "Förlorad barndom - återvunnet liv. De judiska flyktingbarnen från Nazityskland." Senare i vår ger hon ut boken "Blind fläck: Minne och glömska kring svenska Röda korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945".

Vittnesmål hämtade ur Ingrid Lomfors bok, Blind fläck; minne och glömska kring svenska röda korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945

Vittnesmål Åke Svensson: Den svenske plutonchefen Åke Svensson vars truppenhet hade lämnat flera hundra norska och danska fångar i lägret, ger sin minnesbild av förhållandena i Neuengamme:

”Vid denna tidpunkt, då vår pluton genomfört sex resor till Sachsenhausen och endast en återstod, började det bli klart för oss att Neuengamme inte gärna kunde taga emot fler internerade. Genom olika källor kom det till överste Björcks kännedom att de nyanlända kommit i en ytterst obehaglig situation. Trångboddheten i lägret, som redan tidigare varit mycket stor, började nu bli fruktansvärd. I många baracker måste skandinaverna tränga ihop sig tre, fyra ända upp till fem i varje säng och även i övrigt var förhållandena synnerligen påfrestande.” **sid 60**

Vittnesmål Gottfrid Björck: Överste Gottfrid Björck lär först ha tvekat inför förslaget från högre instans men efter en kort stund bestämt sig för att acceptera förslaget eftersom han fruktade att ett nej kunde riskera räddningsexpeditionens fortsatta arbete. I efterhand minnas han konsekvenserna med visst svårmod. ” Tyskarna kunde emellertid inte utföra transporten då de saknade transportmedel. Dr Rennau frågade mig därför om jag var villig att fullgöra den, vilket jag åtog mig. Efter en timme var detachementet i Neuengamme och ilastningen kunde påbörjas. Denna transport hör till de obehagliga minnena. Fångarna befunno sig i ett bedrövligt skick, och jag är övertygad om att flertalet av dem aldrig kommer att bli fullvärdiga människor.” **Sid 62**

Plutonchef Åke Svensson skriver i boken, De vita bussarna (Stockholm 1945):

”Det var alltså nödvändigt att några tusen internerade, som var av annan nationalitet än skandinavisk, flyttades över till andra läger. Så långt var allt gott och väl. Men tyskarna förklarade samtidigt att de på grund av den till bristningsgränsen belastade tyska transportapparaten inte hade möjlighet att själva ordna överförflyttningen. Det begärde därför att detachementet skulle åtag sig dessa transporter. Detta var ett mycket obehagligt dilemma. Vi hade kommit till Tyskland för att hjälpa danskar och norrmän men absolut inte för att bistå tyskarna med att köra omkring andra offer från det ena lägret till det andra.” **sid 64**

Åke Svensson skriver även: ” Vi fick nu se hur tyskarna behandlade sina internerade i allmänhet, fransmän, belgare, holländare, polacker och ryssar. Det var något fruktansvärt. Denna gång måste tyskarna låta oss köra in i det egentliga lägret, då flertalet av passagerarna inte kunde gå det

obetydliga stycket från barackerna till landsvägen. Från dessa baracker föstes, knuffades och leddes ut en samling varelser, som knappast längre verkade mänskliga. Utmärklade till en grad som man inte skulle hållit för möjligt, ytterligare försvagade av höggradig dysenteri och andra sjukdomar, stapplade och kröp dessa arma människor in i våra bussar. Där fanns fullvuxna män av medellängd eller mera, som vägde trettio kilo. Där fanns individer, som var så kraftlösa att de inte hade nog styrka att hålla fast en brödkant. **Sid 65-66**

Helge Andersson minns: När Helge Andersson senare i livet drar sig till minnes vad som hände under dessa transporter ser han framför sig "bilden av besvikna ansiktsuttryck". Så länge fångarna befann sig i Röda Korsets bussar hade de tydligen ännu ett visst hopp. Det slocknade emellertid så fort de kom fram Hannover och koncentrationslägret i Braunschweig:

"Det var ännu mörkt. Fångarna togs emot av varelser som tydligen själva också var fångar, men i bättre kondition (kriminella fångar fick ofta basa över andra). De vrålade och skrek åt våra stackare, av vilka en del låg på golvet under bänkarna och hade svårt att ta sig ut. När alla som ännu var levande i min buss hade tagit sig ut, låg två kvar. De hade avlidit, av svaghet eller ihjältrampade. Det var likadant i flera av de andra bussarna. Mottagarna kom och släpade ut dem, dragande i armar och ben. De slängdes i en hög vid sidan om de levande, som ställdes upp i rader för att stappla till sina baracker. Mänskligt att döma var det nog inte många som lämnade lägret levande. Vi återvände till Friedrichsruh för att försöka sova och vila ut under dagen. Nästa kväll och natt upprepades ungefär detsamma med nya fångar. Jag och de flesta andra gjorde två sådana hemiska resor. **Sid 75**

Intervju med Pierre Vignes, fransk fånge som flyttades från Neuengamme för att ge plats åt skandinaviska fångar.

"En kamrat vars brits stod närmast fönstret vaknade och tittade ut. Andra fångar strömmade till. Plötsligt stelnade de av häpnad av vad de såg på vägen. En av dem vände sig emot oss andra och vinkade. Han sa: "Kom och titta." I flera minuter hörde vi motorljud. Vi kunde inte tro våra ögon. Där nere på vägen, 20 meter från vår byggnad, såg vi en oavbruten kolonn av fordon märkta med Röda Korsets symbol. När jag kom till fönstret hade de första bussarna redan passerat förbi. När vi såg kolonnen närma sig entrén till lägret blev vi stumma. Vi frågade oss själva om vi drömde. När det sista fordonet hade försvunnit ur vår åsyn kunde vi börja tala igen. Några sa rakt ut vad vi andra tänkte: "Röda Korset har kommit!" Vi fylls av glädje. Några börjar dansa. Andra säger: "Kriget är slut." Vi fyra tiden på eftermiddagen kom några fångar från administrationen. De såg mycket högtidliga ut, som om de skulle förrätta en gudstjänst. De sa: "Klä på er och gå ut." **sid 82**

På sommaren 1991 intervjuades Josef Lewczuk: i sitt hem i Warszawa av en tysk forskare. Från Minnesarkivet KZ-Gedenkstätte Neuengamme. Oral history nr 1173

Lewczuk: -Jag hade diarré, en typisk fängelsesjukdom. Intervjuaren: -Ja, ja. Lewczuk: -Det kom en tysk officer. Han valde ut fångar. Vi var nakna allihop. Intervjuaren: -Ja. Lewczuk: -Vi fick sätta på oss civila kläder igen. Vilken angenämsyn! Där std bussarna! (svag röst) Stilla! Vi tog plats i bussarna och föreställde oss att de skulle föra oss någonstans till Sverieg eller till Schweiz. **Sid84**

År 1991 intervjuades Edmond Mahieu i sitt hem i Paris av en tysk forskare. Från Minnesarkivet KZ-Gedenkstätte Neuengamme. Oral history nr 1551

Mahieu: -Det var i Neuengamme. Jag såg Svenska Röda Korsets bussar. De kom för att hämta oss. Men det visade sig att det var en illusion. När man såg bussarna frå Svenska Röda Korset, ja, hoppades i alla fall, att de skulle ta oss i riktning mot Göteborg eller Malmö. Men de tog oss i riktning mot Watenstedt. Intervjuaren: -Ja. Mahieu: -De svenska bussarna, de gav oss ingenting att äta, ingeting att äta. Ni vet, på den tiden betydde minsta lilla brödmula mycket. Ja, det var lika med guld. Men det blev ingenting. Detta var den första besvikelsen. Intervjuaren: -Ja. Mahieu: -Och sedan när vi kom fram till Watenstedt, släppte de av oss vid ett annat koncentrationsläger. **Sid 90**

Pierre Brunet, ordförande för en fransk fångförening som samlar vittnesmål och ger ut boken *Les martyrs de Neuengamme, le camp méconnu*, skriver:

Under transporterna av "muselmaner" (de döende fångarna kallades så för att de låg på knä utan förmåga att kunna resa sig upp) från Schonungsblock (Sjukstugan) i Neuengammeläget är den mest osannolika scenen den där Svenska Röda Korsets bilar uppträder. Till följd av greve Folke Bernadottes försök att hos Himmler utverka hjälp för deporterade, formeras en kolonn i Neuengamme under ledning av svenskar omgivna av en SS-trupp. Med tanke på situationen vid fronten borde den normala reträttriktningen ha varit norrut, men i stället sätter kolonnen sig i rörelse mot söder och korsar Elbe. De deporterade, som fullständigt utmattade, börjar darra av hopp: De vefinner sig i Röda Korsets händer och tror att de är räddade. Men sedan man har kört genom den lilla staden Bergen hejdar SS-trupperna kolonnen på vägen mot Walle och tvingar de deporterade att stiga av inför svenskarnas åsyn. De har blivit lurade. De kan heller inte se infarten till detta "viloläger" eftersom den är belägen längre in i skogen. **Sid 93**

"Vi ssom överlevde Watenstedt efter en ohygglig transport från Watenstedt ravensbrück (judenlager), ett litet läger vid sidan av kvinnoläget, blev befriade av sovjetiska trupper. Vi var då bara några få överlevande från Vita bussarna."

Sammantaget visar de överlevandes vittnesmål och berättelser att endast ett fåtal fångar ur den grupp som transporterades från Neuengamme Svenska Röda Korset klarade sig fram till befrielsen. Flertalet dog under färden med bussarna, i Watenstedt eller i samband med dödsritten till Ravensbrück. Sid 105

Pierre Vignes vittnesmål om hur många som överlevde efter transporten

Källa: Lomfors, Ingrid, *Blind fläck: minne och glömska kring svenska Röda korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945*, Atlantis, Stockholm, 2005

Material stödfråga 4

Bilder på minnesmonumentet över Vita bussarna på Värnhemstorget i Malmö

TACK

NORSKA POLITISKA FÄNGAR UNDER DET ANDRA VÄRLDSKRIGET HAR I TACKSAMHET REST DETTA MONUMENT. I KRIGETS SLUTSKEDE BLEV DE TILLSAMMANS MED DANSKA POLITISKA FÄNGAR RÄDDADE UT FRÅN NAZISTERNAS KONCENTRATIONS-LÄGER, TUKTHUS OCH FÄNGELSER.

I SLUTET AV KRIGET GAV DEN TYSKE FÜHRERN ORDER OM ATT KONCENTRATIONS-LÄGERN SKULLE FÖRSTÖRAS OCH ATT ALLA POLITISKA FÄNGAR SKULLE TILLINTETGÖRAS.

PÅ DEN SVENSKA REGERINGENS OCH SVENSKA RÖDA KORSETS VÄGNAR FICK GREVE FOLKE BERNADOTTE I UPPDRAG ATT FÖRHANDLA OM EN AKTION FÖR ATT RÄDDA DANSKA OCH NORSKA FÄNGAR, UNDER DRAMATISKA FÖRHÅLLANDEN INGICKS ETT AVTAL OM ATT FÄNGARNA UNDER EN ÖVERGÅNGSPERIOD KUNDE PLACERAS I KONCENTRATIONS-LÄGRET NEUENGAMME NÄRA HAMBURG.

MEDAN AMERIKANSKA, BRITTISKA OCH FRANSKA STYRKOR NÄRMAD E SIG FRÅN VÄST OCH SOVJETISKA STYRKOR FRÅN ÖST, TOG SIG DE VITA BUSSARNA FRÅN GENOM MÖRKLAGDA, KAOTISKA OCH UTBOMBEADE OMRÅDEN. STORA DELAR AV TYSKLAND LAG I RUINER. VÄGARNA VAR FYLDA AV FLYKTINGSTRÖMMAR, SOM PRESSADE SIG FRÅM MED SINA KÄRROR OCH SÄCKAR MED PERSONLIGA ÄGODELAR, VILKET GJORDE TRANSPORTERNA PÅ DE RASERADE VÄGARNA ÄNNU VÄNSKLIGARE. DE VITA BUSSARNA KÖRDE DAG OCH NATT FÖR ATT RÄDDA DE FÄNGAR SOM SS VILLE TILLINTETGÖRA.

KVINNOR OCH MÄN PÅ DE VITA BUSSARNA BLEV CHOCKADE AV MÖTET MED DE MÅNGA UPSVULNA OCH SJUKA FÄNGARNA. TROTS GESTAPOS NÄRVARO OCH KONTROLL BLEV DET STARKA SCENER MELLAN FÄNGAR OCH RÄDDARE.

UNDER DE SISTA DAGARNA AV KRIGET BLEV DANSKA OCH NORSKA FÄNGAR KÖRDA FRÅN NEUENGAMME MED DE VITA BUSSARNA OCH MED BUSSAR FRÅN JYLLANDS-KORPSET/DET DANSKE HJÆLPKORPS – TILL DANMARK OCH VIDARE TILL SVERIGE OCH FRILÖSEN.

DE VITA BUSSARNA STARTADE FRÅN MALMÖ DEN 9 MARS 1945 OCH UTFÖRDE DE FÖLJANDE SEX VECKORNA DEN STÖRSTA HUMANITÄRA RÄDDNINGSAKTIONEN I SVERIGES HISTORIA.

MINST 17.000 FÄNGAR AV 27 OLIKA NATIONALiteter, VARAV CIRKA 6.000 DANSKA OCH NORSKA, BLEV RÄDDADE AV SVENSKA RÖDA KORSETS RÄDDNINGSAKTION VÅREN 1945.

I TACKAR

SVERIGE, SVENSKA RÖDA KORSET, RÄDDNINGSAKTIONENS LEDARE GREVE FOLKE BERNADOTTE OCH DE KVINNOR OCH MÄN SOM FRIVILLIGT ANMÄLDE SIG TILL ATT GENOMFÖRA DETTA FAROFLUDA UPPDRAG.

Fotograf: Josefin Frövenholt

DAGENS NYHETER.

SVERIGE

En artikel från Dagens Nyheter, 2007-09-29
Artiklens ursprungsadress: <https://www.dn.se/nyheter/sverige/monument-over-vita-bussar-i-malmo/>

Monument över Vita Bussar i Malmö

Publicerad 2007-09-29

Malmö fick på lördagen ett nytt monument. Konstverket minner om aktionen med de vita bussarna i slutskedet av andra världskriget, en aktion som räddade livet på mer än 17 000 fångar i Hitlers koncentrationsläger.

Kungen fanns på plats tillsammans med norske stortingspresidenten Thorbjörn Jagland. Dessa båda avtäckte monumentet, som tillkommit på norskt initiativ, på Värnhemstorget.

På monumentet finns bland annat en karta över vilka vägar transporterna med koncentrationslägerfångar tog från Tyskland via Danmark till Sverige.

Vita buss-aktionen, ledd av Röda Korset med dess dåvarande vice ordförande Folke Bernadotte i spetsen, hämtade fångar från bland annat Sachsenhausen, Dachau, Mauthausen, Ravensbrück och Theresienstadt.

Norrmännen Odd Kjus, 84, och Stig Vanberg, 88, satt båda drygt två år i Sachsenhausen. Båda två skickades dit efter att ha ertappats med att syssla med illegala tidningar som *Bulletinen* och *Alt for Norge*.

Odd Kjus åkte fast sedan en kamrat inte stått ut med den tyska tortyren.

- Jag förebär honom inte. Jag såg med egna ögon att han var färdig, totalt sönderslagen och inte orkade mer, säger Kjus till TT.

Kjus fortsatte sedan som journalist efter kriget och jobbade länge på *Arbejderbladet*, som i dag fortsätter som *Dagsavisen*.

Kjus och Vanberg kan berätta om de fasor de upplevde i Sachsenhausen. Odd Kjus fick till exempel jobba med att sortera kläder och andra tillhörigheter som tillhört dem som gasats ihjäl.

- Hälften av de 200 000 fångar som satt i Sachsenhausen under kriget försvann upp genom skorstenen, säger han.

Odd Kjus och Stig Vanberg ingår båda i den kommitté i Norge som sett till att monumentet i Malmö blivit verklighet.

Aktionen med de vita bussarna var inte bara en svensk affär. Även danskar ur det så kallade Jyllandskorpset deltog. De svenska bussarna kompletterades med danska fiskbilar som

byggts om för transport av flyktingar. 300 svenskar deltog med risk för livet. Av dem 13 kvinnliga sjuksköterskor.

De behövdes. Fångarna var ofta i en bedrövlig kondition. Fulla med löss och sjukdomar, bland annat fläcktyfus och våldsam diarré.

Det svåra jobbet att inhämta upplysningar om var alla nordiska fångar befann sig gjordes till stor del av norskan Wanda Heger, i dag 86 år gammal, oförskämt pigg och på plats i Malmö när monumentet avtäcktes.

- Vi kör efter dina listor, sade Folke Bernadotte till mig, säger hon.

Wanda Heger var internerad i Tyskland och fick egentligen inte röra sig fritt, men åkte i alla fall runt till koncentrationslägren och samlade uppgifter.

Kungen framhöll i sitt tal att Folke Bernadotte inte bara var en hjälte för Sverige utan också för familjen. Folke Bernadotte blev senare FN:s medlare i Palestina. Han mördades i Jerusalem den 17 september 1948 av den så kallade Sternligan.

Lennart Hansson/TT

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt

En notis på SVT nyheter i samband med invigningen av monumentet

Monument över vita bussar i Malmö

Uppdaterad 29 november 2012 Publicerad 29 september 2007

Kung Carl Gustav och norske stortingspresidenten Thorbjörn Jagland avtäckte i dag ett monument på Värnhemstorget i Malmö som minner om aktionen med de vita bussarna i slutskedet av andra världskriget.

Aktionen med de vita bussarna räddade livet på över 17.000 fångar i Hitlers koncentrationsläger. Aktionen leddes av Röda Korset och Folke Bernadotte.

På monumentet, som har tillkommit på norskt initiativ, finns bl.a. en karta över vilka vägar transportererna med koncentrationslägerfångar tog från Tyskland via Danmark till Sverige.

<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/monument-over-vita-bussar-i-malmo>

29 september 2007

H.M. Konungens tal vid avtäckningen av monumentet över de Vita Bussarna i Malmö

Herr Talman,
Herr Landshövding,
Kära Familjemedlemmar,

Det är en stor dag för Sverige när vi nu får ta emot detta minnesmonument över de Vita Bussarna av Norges Talman.

Det är också en stor dag för mig och min Familj i vidare bemärkelse. Folke Bernadotte är en beundrad och respekterad man i vår krets. Hans humanitära verksamhet har inspirerat många av oss att engagera oss på liknande sätt för att försöka hjälpa människor i nöd, människor som lider och har det svårt av många olika skäl.

De Vita Bussarna är ett internationellt välkänt begrepp, inte minst genom vittnesmål från många av de människor, som räddades genom detta mycket riskabla humanitära projekt.

Folke Bernadotte fick betala med sitt liv när han osjälviskt arbetade för fred. Hans engagemang förde därmed en svensk tradition vidare. Han hade mycket kvar att uträtta när han mördades år 1946.

Vi i Familjen sörjer fortfarande Folke Bernadotte som även var min Gudfar.

Vi i Familjen känner oss också mycket hedrade av den gest av tacksamhet, som vårt broderland Norge visar genom donationen av detta monument. Varmt tack!

Även å Sveriges vägnar vill jag tacka för den respekt, som kommer Folke Bernadottes minne till del, genom initiativet och resandet av detta monument här i Malmö. Jag vill be om en hälsning till alla som varit engagerade och behjälpliga i det långvariga arbete, som lett fram till dagens högtid.

Det är slutligen min förhoppning att minnet av alla de som då deltog i operationerna och De Vita Bussarna skall leva vidare genom generationerna. Vi får aldrig glömma vikten av att hjälpa varandra, att hjälpa människor i nöd.

Än en gång, varmt tack!

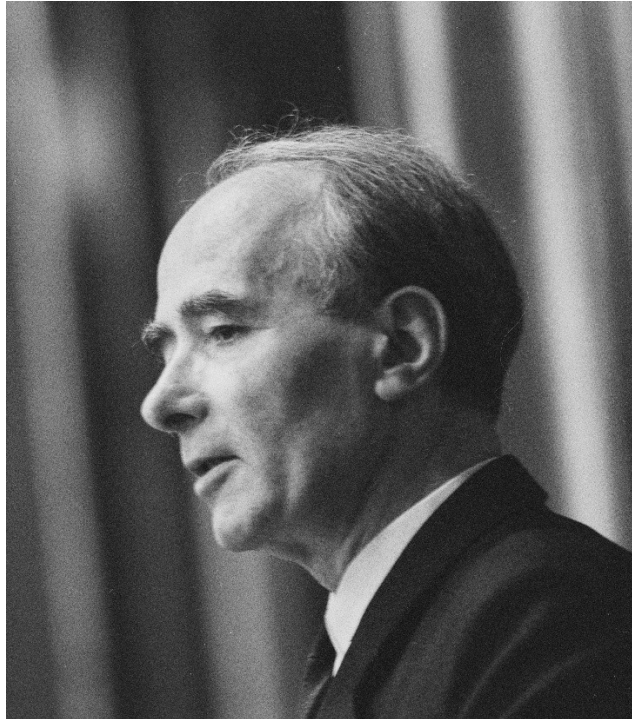
Källa: <https://www.kungahuset.se/arkiv/tal/2007-09-29-h.m.-konungens-tal-vid-avtackningen-av-monumentet-over-de-vita-bussarna-i-malmo>

2007-09-21 09:30 CEST

Kunglig inramning vid invigning av monument för personligt mod till minne av Vita bussaktionen 1945

Lördag 29 september tar Kung Carl XVI Gustav tar emot ett nytt monument till minne av vita bussaktionen som genomfördes 1945. Ceremonin börjar klockan 10.15 på Värnhemstorget i Malmö. Gåvan är en påminnelse om vikten av personligt ansvar och inte minst modet att våga agera. Monumentet kan bidra till att hålla den diskussionen levande, för frågorna är högst aktuella även idag, såväl i Malmö som i världen. Det är norska före detta politiska fångar, som räddades till livet genom Röda Korsets vita bussar, som skänker konstverket "Den trånga porten mot friheten" som skapats av Solveyg Schafferer. Norges stortingspresident, Thorbjørn Jagland, avtäckar konstverket på värnhemstorget och överlämnar det under högtidliga former till kungen och svenska folket. Räddningsinsatsen med de vita bussarna var en riskabel aktion i slutskedet av andra världskriget. Totalt räddades 17 500 människor till livet ur nazistiska koncentrationsläger. Bland dem fanns 7800 skandinaver. Den genomfördes i Röda Korsets namn med dåvarande vice ordförande Folke Bernadotte i spetsen tillsammans med många frivilliga krafter. Första anhalten för många av dem som räddades var Malmö. Här i staden finns också Humanitetens hus, Röda Korsets nationella centrum för humanitära frågor, där en av de vita bussarna finns bevarade. Klockan 9.30 är journalister välkomna att intervjua chaufförer, överlevare och Röda Korsets generalsekreterare Christer Zettergren i den vita buss som kommer att finnas på Värnhemstorget. För mer information om lördagens ceremoni och historiken kring de vita bussarna kontakta Malmös stadsträdgårdsmästare Gunnar Ericsson 040-34 13 97, 0708-34 13 97, Birthe Müller, verksamhetsledare vid Humanitetens hus i Malmö 040-32 65 45, 070-285 65 45 eller Nina Steiner kommunikatör Humanitetens hus 0708-43 48 64. Anna Hanspers Press och medieansvarig Stadskontoret August Palms plats 1 205 80 Malmö Tel. 040-34 11 22 Mob. 0733-52 53 10 Fax. 040-34 10 55 anna.hanspers@malmo.se www.malmo.se

By Lasse Klæboe/Billedbladet NÅ - Riksarkivet via digitalarkivet.no, CC BY 4.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=75354198>

Trygve Bratteli (1910–1984), var en norsk politiker och motståndsmän som spelade en central roll i Norges politiska liv efter andra världskriget. Han var medlem i Arbeiderpartiet och tjänstgjorde som Norges statsminister vid två tillfällen, 1971–1972 och 1973–1976.

Motståndsmän och fånge under andra världskriget

Under den tyska ockupationen av Norge engagerade sig Bratteli i den norska motståndsrörelsen. Han blev gripen av nazisterna 1942 och skickades till flera koncentrationsläger, bland annat Natzweiler-Struthof i Frankrike och Dachau i Tyskland. Där utsattes han för de fruktansvärda förhållanden som kännetecknade nazisternas fångläger.

Räddad av Vita bussarna

I slutet av kriget, 1945, var Trygve Bratteli en av de norska fångar som räddades av Vita bussarna, den svenska räddningsaktionen som organiserades av Röda Korset under ledning av Folke Bernadotte. Räddningsinsatsen gjorde det möjligt för Bratteli och många andra skandinaviska fångar att transporteras tillbaka till säkerhet i Sverige och sedan återvända hem till Norge.

Boken, Fånge i natt och dimma

Efter kriget skrev Bratteli boken *Fånge i natt och dimma* (*Fange i natt og tåke*), där han skildrade sina erfarenheter från fångenskapen i nazistiska koncentrationsläger. Titeln refererar till Nazitysklands "Natt och dimma-dekret" (*Nacht und Nebel*), som innebar att motståndsmän i ockuperade länder kunde gripas och försvinna spårlöst. Boken ger en stark och personlig inblick i fånglägrens brutalitet och den mänskliga uthållighetens gränser.

Politisk karriär och statsminister

Efter kriget engagerade sig Bratteli djupt i norsk politik och blev en av de ledande figurerna i Arbeiderpartiet. Han var finansminister och senare statsminister, där han arbetade för ekonomisk tillväxt och Norges förhållande till internationella organisationer som NATO och EU.

Han är särskilt ihågkommen för sin ledarroll i debatten om Norges medlemskap i EG (nuvarande EU) under folkomröstningen 1972, där Norge röstade nej.

Arvet efter Bratteli

Trygve Bratteli är ihågkommen som en överlevare, en principfast ledare och en man som formade Norges moderna politiska landskap. Hans upplevelser i nazistiska koncentrationsläger och räddningen genom Vita bussarna påverkade honom djupt och gjorde honom till en stark förespråkare för fred, demokrati och mänskliga rättigheter. Hans bok *Fånge i natt och dimma* är en viktig del av det historiska vittnesmålet om Förintelsen och nazismens brott.

Källor:

https://snl.no/Trygve_Bratteli

https://www.arbeiderpartiet.no/om/historien-om-arbeiderpartiet/biografier/bratteli-trygve/?utm_source=chatgpt.com

<https://libris.kb.se/bib/12628361>

https://sv.wikipedia.org/wiki/Trygve_Bratteli